

Az élethossziglan kinevezett tagok¹

Bevezetés

A magyar törvényhozás történetének jelentős mozzanata volt a főrendiház 1885. évi reformja. A főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885. évi VII. törvény-cikk fontos változásokat eredményezett a második kamara létszámában és összetételében. A tagok közé kerültek az uralkodó által élethossziglan tagságban részesített személyek. Tanulmányom az élethossziglan kinevezést nyert tagok csoportjára vonatkozóan kíván adalékokat nyújtani. A csoport jelentős mértékben meghatározta a ház arculatát, és tágabb társadalomtörténeti nézőpontból is figyelmet érdemel. Ha elfogadjuk, hogy a felsőház társadalmi szempontból az elitek kommunikációjának színtere,² vizsgálat tárgyát képezheti, hogy kinevezés útján mennyiben kerültek be a második kamarákba a különböző foglalkozási ágak elitjei, továbbá, hogy az uralkodói kegy mennyiben segítette elő a rendi eredetű csoportok bennmaradását vagy a modern elitcsoportok bejutását.³ A továbbiakban bemutatom az élethossziglan tagság bevezetésének indítékát, a magyar kormányok kinevezési politikáját, vizsgálom a kinevezés feltételeit, az ilyen tagok foglalkozási megoszlását, a származás és rang, valamint a felekezeti hovatartozás szerinti összetételüket, és aktivitásukat. A vizsgálathoz a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára miniszterelnökségi levéltárában található iratokat, minisztertanácsi jegyzőkönyveket, továbbá az országgyűlési almanachokat és más adattárakat, valamint az 1885 és 1918 között kinevezést nyert 156 élethossziglan tagról ezek alapján készített adatgyűjteményt használtam fel.

Tisza Kálmán miniszterelnök a törvényjavaslat előszentesítését kérő felségelőterjesztésében azzal indokolta I. Ferenc Józsefnek az élethossziglan kinevezés bevezetését, hogy az „módot nyújt arra nézve, hogy a törvényhozás két háza között netán támadható ellentétek nagyobb rázkódtatások nélkül kiegyenlíthetők legyenek”.⁴ A képviselőház elé terjesztett indoklásban is rámutatott, hogy míg a képviselőház fel-

¹ A tanulmány elkészítését az NKFIH 112429 „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” című pályázata támogatta.

² Spenkuch 1999: 378.

³ Lásd Spenkuch vizsgálatát a porosz *Herrenhausra* vonatkozóan. Spenkuch 1999: 392–396.

⁴ M. E. 1883-3132., lelőhelye: MNL OL K 26. 195. cs. 1883-1004.

osztható, a kormány pedig elbocsátható, addig „azon esetre, ha a nehézség a felsőházból is jön, vagy ha éppen a felsőház az, amely ellentétes állást foglal el a képviselőházzal és az annak kebelében többséggel bíró, a korona bizalmával is dicsekedhetőkormány, akkor, ha nem lehet a kormánynak új tagokat bevinni a felsőházba, nincs alkotmányos mód az összeütközés elhárítására”. A miniszterelnök ehhez hozzátette, hogy a kinevezési jognak sokszor „maga létezése elég arra, hogy az állam érdekében szükséges cél eléressék”.⁵ A kormány ezen túl az arisztokrácia politikai és kormányzati ismereteinek hiányosságával és „a modern kor eszméit és törekvéseit” megtestesítő elemek behozatalának szándékával indokolta az újítást.⁶

A kinevezett tagság ellenzői a törvényhozási kamara függetlenségét, tekintélyét feltették, a nemzet támogatásának elvesztésétől tartottak. Negatív példaként hatott az egyeduralmat bevezető 1799. és az 1852. évi francia alkotmány szenátusa is. Annak érdekében, hogy a felsőház egyaránt „védpajzsa legyen a nemzetnek és koronának”,⁷ és ne kerülhessen sor a főrendiház többségi álláspontjának megváltoztatását eredményező nagyszámú kinevezésre, „Peerschubra”,⁸ az államfő jogát több államban is megszorították: szám- és időbeli korlátokat állítottak, és/vagy meghatározták azon foglalkozási kategóriákat, amelyekből a tagok kiválasztása történhetett.⁹ A korlátlan kinevezést maga Tisza sem pártolta, mert az „könnyen visszaélésekre vezethet”. Eredetileg azt javasolta, hogy egyharmadban maximálják az élethossziglan kinevezettek tagságon belüli arányát, anélkül hogy pontos számukat rögzítenék, utóbbi ugyanis az örökös tagok számának ingadozása mellett azt eredményezhetné, hogy „a korona éppen azon percben nem gyakorolhatná jogát, midőn annak gyakorlatára az ország belbékéjének megóvása érdekében a legnagyobb szükség lenne”.¹⁰ A Függetlenségi Párt – az idegen (osztrák) minta alkalmazása miatt is tiltakozva – a

⁵ Képviselőházi Irományok 1884–1887. 1. kötet 140. 25. szám

⁶ Láng Lajos bizottsági előadó beszéde. Képviselőházi Napló 1884–1887. 4. kötet 55. 1885. február 10.

⁷ Hosszúfalussy Kálmán: A főrendiház reformjáról. I. Haladás 1872 április 10. 1.

⁸ A „Pairschub” formában is használt, a dualizmus korában időnként „peertoloncolásnak” fordított (angol-/francia-)német kifejezést örökletes és élethossziglani tagok tömeges kinevezésére egyaránt használták. A 19. század második felében utóbbira az osztrák és a porosz *Herrenhaus*nál és az olasz *Senatónál* is sor került. Temperley 1910: 117.

⁹ Vutkovich 1896: 300. – Spanyolországban és Portugáliában az alkotmány rögzítette a kinevezhető élethossziglani tagok számát. Ausztriában 1907-ig, továbbá Poroszországban, Szászországban, Bajorországban, Württembergben, Hessen-Darmstadtban és Olaszországban nem volt számbeli korlátozás. ’Olaszország’ szócikk. In: A Pallas nagy lexikona. XIII. kötet 398–402.; ’Portugália’ szócikk. In: A Pallas nagy lexikona. XIV. kötet 148–149.; ’Spanyolország’ szócikk. In: A Pallas nagy lexikona. XV. kötet 139–142.; Schvarz 1879: 207–273.

¹⁰ Képviselőházi Irományok 1884–1887. 1. kötet 141. 25. szám

kinevezett tagok teljes mellőzését indítványozta.¹¹ A kimaradó főispánok helyét a törvényhatóságok által választott tagokkal akarta betölteni. A Mérsékelt Ellenzék szintén a törvényhatóságok képviselőit és legfeljebb harminc kinevezett tagot kívánta.¹² Az ellenzéki pártok javaslatuk leszavazása után viszont már azért bírálták a kormányt, mert az a főrendek nyomására hajlandó volt a kinevezhető tagok számát leszállítani, ekkor már ugyanis a jelentős számú élethossziglani tagságban látták az ellensúlyt az „oly arisztokratikus szerkezetű főrendiházzal szemben, minőt a jelen törvényjavaslat teremtett”.¹³

Végül a törvény ötven főben állapította meg az élethossziglan kinevezhető maximumát, ami a tagságnak kb. egyhatedét tette ki. A kinevezett tagok létszámának növelése szűk kereteken belül történhetett. A törvény életbe lépésével egyidejűleg az uralkodó harminc főt nevezhetett ki a magyar minisztertanács előterjesztésére és a miniszterelnök ellenjegyzésével. Ezt követően évente legfeljebb öt személy kinevezésére volt lehetőség.

A kinevezett tagok létszáma, a kinevezési politika, a tagság elnyerésének feltételei

A kinevezések a minisztertanácsi jegyzőkönyvek, a miniszterelnöki felségelőterjesztések és az erre született legfelső elhatározások alapján rekonstruálhatóak. Ezen források hiányossága, hogy nem adnak képet az egyes személyek jelölése körüli kormányon belüli vagy a kormány és az uralkodó közötti esetleges nézeteltérésekről. A miniszterelnökségi levéltárban szórványosan megtalálható javaslatokból, a jelöltekről készített listákból, az ezekhez fűzött megjegyzésekből, valamint az élethossziglani tagok összetételének vizsgálatából azonban bizonyos ismeretekhez juthatunk a kinevezési politikának a hivatalos iratokban meg nem jelenő részéről is.

Az élethossziglani kinevezés útja technikailag megegyezett az örökletes tagsági jog adományozásával. A miniszterelnök a minisztertanács elé terjesztette a jelölt nevét, és ha a kormány tagjai támogatták a javaslatot, a kormányfő a kabinetiroda útján felségelőterjesztést intézett a királyhoz, aki a kérést legfelső elhatározás formájában teljesítette. A törvényes számbeli keret túllépésére nem találunk példát, ami-
ben szerepet játszhatott Ferenc József elvi idegenkedése a peerschubtól.¹⁴ Kivételes

¹¹ Helfy Ignác beszéde. Képviselőházi Napló 1884–1887. 4. kötet 115–116. 1885. február 12.

¹² Képviselőházi Napló 1884–1887. 5. kötet 72. 1885. február 10.

¹³ Irányi Dániel beszéde. Képviselőházi Napló 1884–1887. 5. kötet 317. 1885. április 16.

¹⁴ Az ausztriai *Herrenhaus* élethossziglani tagjainak kinevezésével kapcsolatban 1871-ben tett ilyen tartalmú megjegyzését idézi: Stourzh 1965: 95.

esetekben azonban a kormány eltért a lebonyolítás szokott útjától. 1894 júniusában a Wekerle-kormány számára az egyházpolitikai törvényjavaslatok főrendiházi keresztülviteléhez olyan sürgősek voltak a kinevezések, hogy az uralkodó (a miniszterelnöknek a minisztertanács tagjaival való informális konzultációját követő előterjesztése nyomán) már azt megelőzően kinevezte a kérdéses tagokat, hogy a javaslatok a minisztertanácsi jegyzőkönyvbe bekerültek volna. Hasonló módon, utólag került a minisztertanácsi jegyzőkönyvbe 1899-ben a miniszterelnöknek Bittó István főrendiházi tagságra vonatkozó javaslata. Néha pedig ezen aktus is elmaradt (1885-ben br. Nyáry Adolf, 1904-ben Molnár Viktor, Zeyk Dániel, Haller Károly és Schwartzert Ottó, 1906 végén Josipovich Imre, 1908-ban Rakodczay Sándor, Vajda Ödön és Gaal Jenő, 1912-ben Carl Wolff [Wolff Károly] esetében).

Szórványosan maradtak fenn az allokációs mechanizmusról források, például arra vonatkozó adatok, hogy a miniszterelnök kiknek a javaslataiból választotta ki a jelölteket. Az ajánlások széles körből érkeztek: a kormány többi tagjától, a volt minisztertől, a horvát bántól, a főrendiházi alelnökétől vagy más főrendektől, főispánoktól, kormánypárti képviselőktől, helyi egyházi személyektől vagy felekezeti közösségektől, a budapesti egyetem rektorától, az utolsó időszakban a gazdasági vagy foglalkozási érdekképviselői szervezet vezetőjétől is (Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Budapesti Grafikai és Rokoniparosok Főnökegyesülete). Az is előfordult, hogy a jelölt saját maga fordult közvetlenül a kormányhoz. A jelöltek kiválasztásában a miniszterelnök meghatározó szerepére utal, hogy a felségelőterjesztés fogalmazványa sok esetben már azelőtt elkészült, hogy a javaslat a minisztertanács elé került volna. Egyetlen esetet ismerek, amikor a miniszterelnök kikérte a főrendiház elnökének véleményét az uralkodó elé terjesztendő jelöltekről. Ez 1909-ben, közvetlenül a Wekerle-kormány lemondása előtt történt, és végül nem követte a jelöltek kinevezése. Néhány esetben előfordult, hogy a miniszterelnöki felségelőterjesztés fogalmazványában még szereplő személy neve végül nem került bele a tiszttáratba, vagy visszavonták a felségelőterjesztést, még mielőtt az az uralkodó elé került volna.¹⁵ Mindössze egy-két alkalommal történt meg, hogy az uralkodó nem nevezte ki valamelyik felterjesztett jelöltet (ilyenkor a mellőzött személy neve egyszerűen kimaradt a legfelső elhatározás szövegéből). Ez történt 1911-ben a Fejérváry-kormány egykori horvát–szlavón–dalmát miniszterével, Kovácsévics Istvánnal (Stjepan Kovačević-csel), akinek kinevezését Tomassich Miklós (Nikola Tomašić) bán közbelépése hiúsította meg. 1917-ben pedig br. Herzog Mór Lipót nagykereskedő és híres műgyűjtő kinevezésére nem kerülhetett sor, mert ez abban az évben a hatodik kinevezés lett volna. Neve a következő évben nem került ismét felterjesztésre. Ebben szerepet

---

¹⁵ 1890-ben gr. Zichy József, 1909-ben az összes jelölt esetében.

játszhatott Herzognak a közszerepléssel szembeni ellenérzése,¹⁶ de a nagytőkés tagok viszonylag magas száma is a kinevezett főrendek között. 1918 elején ugyanis az ötven élethossziglani tagból hat tőkés nagypolgár volt. Köztük volt Herzog egyik sógora, Hatvany-Deutsch Béla is, másik sógora, br. Orosdy Fülöp nagykereskedő és földbirtokos viszont 1911-ben örökös tagságot nyert.¹⁷ Az elutasítások csekély száma utalhat a miniszterelnök és az uralkodó közötti előzetes informális konzultáció meglétére, de arra is, hogy Ferenc József, majd IV. Károly vagy alapvetően elégedett volt a magyar kormány javaslataival, vagy kevésbé ismerte az itteni jelöltek, illetve kevésbé érdeklődött irántuk, mint az ausztriai felsőház esetében. Az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvekben ugyanis többször találkozunk Ferenc Józsefnek az élethossziglani Urak Házabeli tagságra javasolt (arisztokrata) jelöltekkel szembeni kifogásaival,¹⁸ Magyarországon viszont a (jóval alacsonyabb számú) koronatanácsok jegyzőkönyveiben nincs ennek nyoma.

Élethossziglani tag lemondására, amelyhez szükséges volt az uralkodó beleegyezése, mindössze három ízben került sor: 1896-ban Lónyay János betegsége, 1895-ben Bohus Zsigmond és 1914-ben Szögyény-Marich László az örökös tagsági jog elnyerése miatt mondott le kinevezett tagságáról.¹⁹

Az időközben bekövetkezett elhalálozások miatt a kinevezettek száma a maximális ötven főt első ízben csupán 1894-ben érte el. A megreformált főrendiház fennállásának 33 éve alatt mindössze négy olyan évet találunk, amikor a kormány, illetve az uralkodó csak részlegesen használta ki a kinevezési kvótát, és csak két olyan év volt, amikor egyáltalán nem került sor élethossziglani tagok kinevezésére: ezt 1909-ben a koalíciós kormány bukása, 1916-ban pedig feltehetően Ferenc József halála akadályozta meg. A kormány a tagság összetételét még a rendelkezésére álló korlá-

¹⁶ Radnóti: 1929. 98.

¹⁷ Lehetséges, hogy 1889-ben Széchenyi Jenő nagyváradi kanonok kinevezése szintén ebben az utolsó fázisban hiúsult meg, az ő esetében azonban a miniszterelnöki iratok között csak a fel-ségelőterjesztés fogalmazványa lelhető fel.

¹⁸ Stourzh 1965: 75–76.

¹⁹ Szögyény-Marich 1910-ben a grófi ranggal együtt örökös tagsági jogot nyert, és még az év folyamán igazolták örökös tagként, a kinevezett tagságról azonban csak évekkel később mondott le. Itt jegyezzük meg, hogy az 1885 és 1918 közötti időszak folyamán további négy esetben nem maga az élethossziglan kinevezett főrendiházi tag, hanem családtagja részesült örökíthető tagsági jogban: 1895-ben (a csak később, 1904-ben a kinevezett tagok közé kerülő) Zeyk Dániel unokatestvére, Zeyk József bárói, 1896-ban Lónyay János és (az 1810-től kinevezett tag) Lónyay Sándor távolabbi rokonai, Lónyay Elemér és Gábor grófi (Elemér aztán 1917-ben hercegi), 1907-ben Semsey Andor unokatestvérének fia, Semsey László grófi, 1917-ben a már korábban elhunyt Ivánka Imre kinevezett tag unokaöccse, Ivánka László bárói rangadomány kíséretében kapott örökös főrendiházi tagságot.

tozott kereteken belül is sokkal inkább befolyásolta élethossziglani tagok kinevezésével, mint a kvótához nem kötött örökös tagsági jog adományozásával, amelyben 1885 és 1918 között összesen 32 család részesült. Kutatásaim azt bizonyítják, hogy míg az örökös tagsági jog adományozásakor Ferenc József tartózkodott aktuálpolitikai szempontok figyelembevételétől,²⁰ addig az élethossziglani tagok kinevezésekor túllépett ilyen irányú fenntartásain. Ismert példa az egyházpolitikai viták időszaka, amikor a Wekerle-, majd a Bánffy-kormány az egyházpolitikai törvényjavaslatok főrendiházi megszavazását (a törvényes kereten belül lehetséges) újabb és újabb élethossziglani tagok kinevezésével biztosította.²¹

Legtöbbször évente egy-két alkalommal került sor a rendelkezésre álló helyek betöltésére, eleinte többnyire az év végén, később változó időpontokban. Aktuális politikai események, ahogy 1894–1895-ben is történt, sürgethették a kinevezéseket. 1895 elején a Bánffy-kabinet egyik első intézkedése az volt, hogy kezdeményezte három élethossziglani tag kinevezését, amit újabb helyek megüresedésekor – az év folyamán még kétszeri alkalommal – további kinevezések követtek. Előmozdíthatta az üres helyek mielőbbi betöltését a kormánypárt helyi érdeke is. 1908-ban Meczner Bélának, a Függetlenségi Párt királyhalmeci országgyűlési képviselőjének kinevezése mellett a Zemplén megyei főispán azzal érvelt, hogy a megüresedő mandátumért folyó választási küzdelemben a függetlenségi jelölt esélyeit erősítené a kinevezés publikálása.²²

1890 decemberének legvégén ifj. Szögyény-Marich László főrendiházi taggá kinevezése azért nem tűrt halasztást, mert a miniszterelnök ezen az úton tudta biztosítani a király személye körüli miniszterré frissen kinevezett Szögyénynek a kormánytagoknál szokásos törvényhozásbeli tagságot.²³ Arra is találunk példát, hogy az új tagok mielőbbi kinevezését a miniszterelnök azzal indokolta, hogy ezáltal lenne biztosítható a főrendiház a tagság nagyarányú távolléte miatt veszélybe került munkaképessége,²⁴ illetve hogy a közvéleményre pozitív hatást gyakorolna, és „a

²⁰ Tóth-Barbalics 2010: 72. – Amikor 1895 áprilisában Bánffy Dezső miniszterelnök engedélyt kért az uralkodótól arra, hogy javaslatot tehessen örökös tagsági jog adományozására, hangsúlyozta, hogy azt ezt nem „a szőnyegen forgott konkrét törvényhozási kérdések eldöntésére való tekintetből, hanem általános elvi szempontból, állampolitikai tekintetéből” tartja fontosnak. „Még a látszatát is” el kívánta kerülni annak, hogy Ferenc József „pártpolitikai színezettel bíró intencióinak érvényesüléséért illetően kinevezések által legmagasabb személyében méltóztatnék állást foglalni”. M. E. 1895-1331., lelőhelye: MNL OL K 26. 338. cs. 1895-176.

²¹ Lakos (összeáll., bev.) 1999: 136.

²² M. E. 1908-2509., lelőhelye: MNL OL K 26. 594. cs. 1904-III-5488.

²³ M. E. 1890-4061., lelőhelye: MNL OL K 26. 275. cs. 1890-1557.

²⁴ M. E. 1893-3020., lelőhelye: MNL OL K 26. 314. cs. 1893-2985.; M. E. 1909-4991., lelőhelye:

főrendiház reformálása iránt szélesebb körökre kiterjedőleg megindult kívánalmakra mindenestre csak mérséklőleg hathat”, ha „az érdemesültség alapján” betölthető valamennyi helyre kinevezés történne.²⁵

Egyes esetekben a már eldöntött kinevezés közzététele késett. 1899-ben Bittó István kinevezésének nyilvánosságra hozatalát a kormány Ferenc József születésnapjára halasztotta. 1905-ben Tarkovich József miniszterelnökségi államtitkári állásából felmentése a kormányváltás, majd a Fejérváry-kormány bizonytalan helyzete folytán késett, s ezért a főrendiházi kinevezés fogatosítására az uralkodó döntése után fél évvel került csak sor.²⁶

Az élethossziglani tagok kinevezésére vonatkozó felségelőterjesztések visszatérő eleme, és – hasonlóan az új örökös tagsági jog adományozásához – a kinevezés sine qua nonja volt, hogy a jelölt mind „hazafiság”, mind „a felséges uralkodóház iránti törhetlen hűség és lojalitás tekintetében minden kételyen felül áll”.²⁷ Az új örökös tagoknál ez, régi nemesi származással és megfelelő nagyságú földbirtokkal kiegészülve, időnként önmagában elégséges volt a királyi kegy elnyeréséhez, az élethossziglani kinevezéshez általában más érdemeket is fel kellett mutatni: jogi, közigazgatási, közgazdasági vagy katonai szakértelmet, közhivatali vagy törvényhozási tapasztalatot.

Az 1880-as évek második felében Mikszáth Kálmán némi szarkazmussal így írta le a 19. század második felében jellemző politikai karriert: „Jeles férfaink múltja meglehetősen egyforma ebben az emberöltőben. Nézzük csak, mi szokott velük történni. Valóságos sablon. Negyvennyolcban részt vesznek a forradalomban, negyvennyolc után tíz évi várfogságot szenvednek el Olmützben vagy Kufsteinben, hatvanegyben kiszabadulnak és azután megválasztják őket a parlamentbe ahol egy darabig hánykolódnak, opponálnak, míg végre fokról-fokra nekilágyulva eljutnak az excellenciás címig vagy legalább a főrendiházba, amely most valóságosan *a temető előszobája* [kiemelés az eredetiben]”.²⁸

Az 1885 és 1918 között a főrendiházba élethossziglani tagságra kinevezett 157 személy 23%-ánál találtam adatot az 1848–1849. évi forradalomban és szabadságharcban részvételre (minden esetben magyar oldalon). Az idő előre haladásával egyre csökkent a számuk az új tagok között, összhangban azzal, hogy folyamatosan szűkült

---

MNL OL K 26. 594. cs. 1904-III-5488. – Hasonló indoklással az élethossziglani tagságára jelölteknel az ausztriai *Herrenhaus*nál is találkozunk. Stourzh 1965: 87.

²⁵ M. E. 1893-3020., lelőhelye: MNL OL K 26. 314. cs., 1893-2985.

²⁶ M. E. 1899-10662., lelőhelye: MNL OL K 26. 471. cs. 1899-XXXI-193.; M. E. 1905-1432., lelőhelye: MNL OL K 26. 732. cs. 1908-IV-177.

²⁷ Első előfordulása: M. E. 1885-2053., lelőhelye: MNL OL K 26. 220. cs. 1885-1206.

²⁸ Mikszáth 1979 16–17. Idézi: Gerő 1993: 188.

a lehetséges merítési bázis. Az 1885-ben kinevezett harminc tag közül még csaknem minden másodiknak (nagyjából egyforma arányban találunk köztük olyanokat, akik az első népképviselési országgyűlésen képviselők voltak, és olyanokat, akik a szabadságharcban katonaként harcoltak), az 1886 és 1896 között kinevezett tagok harmadának, az 1896 és 1906 között kinevezettek csaknem ötödének, az 1906–1910. évi országgyűlés idején kinevezést nyertek egy tizedének volt 1848-as múltja. Az 1910 után kinevezett 37 személy között azonban már nem voltak 1848–1849-ben aktívak.

Az élethossziglan kinevezett tagok foglalkozási megoszlása 1885-ben és 1918-ban

A kormány 1885-ben az első harminc élethossziglani tag kiválasztásánál „figyelemmel volt arra, hogy [...] a különböző társadalmi osztályok és élethivatások lehetőleg képviselve legyenek”.²⁹ Az előterjesztés azonban származási, felekezeti és nemzetiségi szempontokat is érvényesített, amikor a jelölteket a következő csoportra bontotta: volt országgyűlési képviselők, nyugalmazott bírók, főispánok és Budapest főpolgármestere, olyan udvari tisztségviselők, akik vagyoni képesítéssel nem rendelkeznek, magas rangú katona a magyar honvédségből, a tudomány, az irodalom és a művészet, valamint a szellemi foglalkozások képviselői, az ipar, a kereskedelem és a pénzügy világ köréből kiválasztott személyek, Horvát–Szlavónországot, az erdélyi régi nemes, korábban regalistákat adó családokat, valamint az izraelita felekezetet képviselni hivatott személyek. A *Pesti Napló* arra hivatkozva, hogy „a kinevezettek közül mindenik képvisel valamit, minden fajtájából vétetett be”, Noé bárkájához hasonlította a kinevezett főrendek új csoportját.³⁰

A későbbi kormányok törekedtek arra, hogy az előterjesztésben említett foglalkozási csoportok többé-kevésbé képviselve legyenek a főrendiházban. A mindenkori miniszterelnök választását számos esetben azzal indokolta, hogy „a közélet olyan

²⁹ Tisza Kálmán miniszterelnök felterjesztése I. Ferenc Józsefhez. Budapest, 1885. június 16. M. E. 1885-2053., lelőhelye: MNL OL K 26. 220. cs. 1885-1206.

A *Budapesti Hírlap* az első harminc kinevezett tag névsorához ezt a megjegyzést fűzte: „Képviselve van tehát: az *udvar* 3 főudvarmesterrel, a *hadsereg* egy altábornaggyal s egy királyi testőrrel, a *közigazgatás* 5 főispánnal s egy főpolgármesterrel, a *politikai pálya* négy volt miniszterrel, és 1 volt ellenzéki képviselővel, a *jogszolgáltatás* egy nyugalmazott hétszemélynővel, a *tudomány és irodalom* 2 íróval, 4 egyetemi tanárral s egy szemorvossal, a *művészet* 1 műépítővel, a *mezőgazdaság* 1 földbirtokossal, az *ipar* 1 malomigazgatóval, végre a *kereskedelem* 1 kamaraelnökkel, 2 bankigazgatóval s egy nagykereskedővel. [Kiemelések az eredetiben]” A új harminc mágnás. Budapesti Hírlap 1885. június 27. 1.

³⁰ Budapest, június 26. Pesti Napló 1885. június 27. 1.

ágazataiban sikerrel működött egyének jussanak a főrendiházba, kiknek képviselői az idők folyamán elhaltak”.³¹ Ugyanakkor nem ragaszkodtak mereven az 1885-ben kialakult arányokhoz.³² Br. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter már 1898-ban, Görgey Kornél nyugalmazott altábornagy halálát követően kérte, hogy a megürült helyet katonával töltsék be, mégis két évet kellett várnia, mire a miniszterelnök méltányolta kérését. A kiemelkedő érdemek jutalmazása (pl. szolgálati évfordulót ünneplő vagy nyugalomba vonuló tisztviselők esetében), az aktuális politikai események, a személyes kapcsolatok gyakran háttérbe szorították a foglalkozási arányok megőrzésének szándékát.³³

A személyes kapcsolat érvényesülése forrásainkban csak kivételes esetekben érhető tetten. Lukács László miniszterelnök Latinovits Frigyes földbirtokost élethossziglani tagságra javasló 1912. évi felségelőterjesztésének fogalmazványában a következő, később áthúzott sorok szerepelnek: „Megemlíteni bátorodom ezeken kívül, hogy Latinovits Frigyes mint apa is iparkodott nemes tulajdonságait fiaira átpótlítani, és épp hogy ez mennyire sikerült neki, mutatja azon körülmény, hogy Endre fia, kit még pénzügyminiszter koromban vettem magam mellé mint személyi titkárt, ezen teendőit jelenlegi teljes megelégedésemre végzi”.³⁴ Történt ez abban az évben, amikor (többek között) a Közmunkatanács vezetőségének Hauszmann Alajos, a híres építész tanár kinevezésére vonatkozó (1904 után immár második) javaslata került *ad acta*.

A reform utáni és az 1918 eleji tagságot tekintve az élethossziglan kinevezettek foglalkozási összetételében több hasonlóság tapasztalható. Kitűnik, hogy a csoport négy fő merítési bázisa – a volt minisztériumi főtisztviselők, főispánok és egyéb vezető tisztviselők; a volt képviselők; az intézményesült szellemi élet vezető alakjai és a szabadfoglalkozású értelmiség; végül a gazdasági élet kitűnőségei – közül az első két kategóriába tartozók élveztek elsőbbséget.³⁵ A kormányhivatalnokok (minisztériumi vezető tisztviselők, főispánok, volt bánok stb.) aránya az összes kinevezetten belül 1885-ben és 1918-ban egyaránt kétötöd volt. Közöttük Bittó István személyében egy volt miniszterelnököt is találunk. Gerő András megállapítása szerint „[a] század-

³¹ M. E. 1896-17177., lelőhelye: MNL OL K 26. 378. cs. 1896-17177. Hasonló törekvéssel találkozunk az 1887., 1895., 1899., 1904., 1910., 1914. és az 1917. évi iratanyagban.

³² Az arányok pontos megtartását amúgy is lehetetlenné tette, hogy egy-egy személy általában több foglalkozási csoportba is tartozott.

³³ M. E. 1899-4192., lelőhely: MNL OL K 26. 471. cs. 1899-XXXI-193.

³⁴ M. E. 1912-7338., lelőhely: MNL OL K 26. 1164. cs. 1918-III-455.

³⁵ A foglalkozási kategóriák megválasztásánál egyfelől igyekeztünk elkülöníteni az uralkodó döntéstől, illetve a kormány kinevezésétől függő és az attól független előmenetelű pályákat, másfelől az eltérő gazdasági tevékenységsektorokat megragadni.

fordulóra a volt miniszterelnököknek tulajdonképpen kijár[t] a főrendiházi tagság”.³⁶ A dualizmus időszakában a volt miniszterelnökök valóban valamennyien rendelkeztek főrendiházi tagsággal – az ellenzéki Alkotmánypárthoz csatlakozó Széll Kálmán és a bukása után a képviselőházi Munkapárt elnöki tisztét továbbra is betöltő Lukács László kivételével.³⁷ A tagságot azonban többnyire nem miniszterelnöki utódjaiknak köszönhatték. Örökös jogon lett tag gr. Andrássy Gyula, br. Wenckheim Béla, gr. Szapáry Gyula, gr. Khuen-Héderváry Károly, gr. Tisza István.³⁸ Református főgondnokként lett főrendi Tisza Kálmán.³⁹ Választás útján nyert tagságot koronaöröként Szlávy József és az 1885-ben választott ötven tag között helyet foglaló br. Fejérváry Géza. Kinevezés révén Bittón kívül csak br. Bánffy Dezső főudvarmester⁴⁰ és Wekerle Sándor, a Közigazgatási Bíróság elnöke lett tag. Bittó esete annyiban volt rendhagyó, hogy csak miniszterelnöksége után negyedszázaddal került a főrendek közé, aminek okát a kortársak abban látták, hogy lemondása után nem sokkal az ellenzékhez csatlakozott.⁴¹ A kinevezett főrendiházi tagok között valamennyi tárca képviselve volt aktív vagy már lemondott miniszter által, a honvédelmi kivételével. Utóbbiból is szerepelt azonban egy volt államtitkár, Hollán Ernő. Az államigazgatás köréből kinevezett tagok néhány kivételtől eltekintve legalább miniszteri osztálytanácsosok voltak, vagyis a VII. fizetési osztálytól felfelé helyezkedtek el a ranglétrán.

A főrendiház reformjának lényeges eleme volt a főispánok kimaradása. A kormány ezt azzal indokolta, hogy a főispánok adminisztratív feladatai nem teszik lehetővé a megyéből való hosszas távollétet.⁴² 1885-ben a 67-ből öt főispán élethossziglan kinevezett tagként mégis visszakerült a házba.⁴³ A miniszterelnök szavaival: „a miniszter-

³⁶ Gerő 1993: 215.

³⁷ Lukács később Horthy Miklós kormányzótól a felsőházban élethossziglani tagságot nyert.

³⁸ Gr. Esterházy Mór miniszterelnöksége alatt az addig képviselősége miatt szünetelő főrendiházi örökös tagsági jogosultságát gyakorolta.

³⁹ 1902. január 10-én a belügyminisztérium arról értesítette a főrendiház elnökét, gr. Csáky Albint, hogy Tisza Kálmán dunántúli református főgondnok részére a királyi meghívólevelet kieszköltötte és kézbesítette (Főrendiházi Irományok 1901–1906. 1. kötet 78. 41. szám). Tisza azonban sohasem gyakorolta tagsági jogát a főrendiházban. Széll Kálmán, valószínűleg a sajtóban megjelent gyanúsítást is cáfolandó, 1902 januárjában képviselői mandátumhoz segítette őt.

⁴⁰ Bánffy az erdélyrészi kerület református főgondnokaként és örökös jogon is tagságra jogosult volt. 1891-től az a gyakorlat volt érvényben, hogyha valaki több jogcímen is tagja volt a főrendiháznak, akkor az 1885. évi VII. törvénycikk felsorolásában előbb szereplő jogcímen kapjon királyi meghívót. MNL OL K 27. 1891. március 14. 24. pont

⁴¹ Eötvös 1904: 187–194.

⁴² Képviselőházi Irományok 1884–1887. 1. kötet 141. 25. szám

⁴³ 1885-ben további tizenegy főispán a földadó cenzust teljesítő örökös tagként, nyolc választott tagként, Dániel Gábor Udvarhely megyei főispán pedig az unitárius egyház főgondnokaként

tanács [...] nemcsak méltányosnak tartotta, hogy a főispánokra, kik eddig tisztüknél fogva tagjai voltak a főrendiháznak, az élethossziglani tagok kinevezésénél figyelem legyen, de szükségesnek is véli, hogy ily módon a közigazgatásban gyakorlati jártassággal bíró egyének jussanak a főrendiházba”.⁴⁴ A főispánok kinevezését főrendiházi taggá – szemben parlamenti képviselőségükkel⁴⁵ – nem tiltotta törvény. Ennek ellenére erre a későbbiekben ritkán került sor, 1905 után pedig már csak nyugalmazott főispánokat neveztek ki a főrendiházba.⁴⁶ Ennek eredményeképpen a minisztériumi kormányhivatalnokok és a főispánok közötti 1885. évi 1:2 arány 1918-ra megfordult. 1918-ban az élethossziglani tagoknak már csak hetede volt nyugalmazott főispán. A főrendiházba 1885 és 1918 között kinevezett 21 főispán és volt főispán mintegy fele korábban képviselő volt, minden hetedik pedig főispánsága előtt valamelyik minisztériumban viselt hivatalt. Bár néhány kivételtől eltekintve szolgálati helyükkel azonos vagy azzal szomszédos megyében születtek, és csaknem kétharmaduknál találtam utalást a főispánságot megelőző megyei közigazgatási tapasztalatra, a törvényhatósági karrier több, egymást követő állomását csak kevesen járták végig,⁴⁷ és csak egyhatedük került közvetlenül a megyei hivatalból (alispánságból) a főispáni székbe.

---

maradt tagja a főrendiháznak. Közvetlenül a főrendiházi reformját követően összességében a főispáni gárda több mint harmada rendelkezett továbbra is főrendiházi tagsággal. A mérsékelt ellenzéki *Pesti Napló* szavá is tette, hogy „minek volt kitenni a főispánokat, ha mint virilisták [értsd: a földadó cenzust teljesítő örökös tagok], mint beválasztottak és mint kinevezettek ismét tucatszámra bevitetnek?”. *Budapest, június 26.* Pesti Napló 1885. június 27. 1.

⁴⁴ M. E. 1885-2053., lelőhely: MNL OL K 26. 220. cs. 1885-1206.

A liberális polgárság napilapja, a *Pesti Hírlap* vezércikke így értékelte 1885-ben a főispánok főrendiházi taggá kinevezését: „Mind Ormós [Zsigmond temesi főispán], mind Hertelendy [József torontáli főispán] valóban oly érdemeket szereztek maguknak a közigazgatás körül és nehéz viszonyok között a déli megyékben oly tekintélyt szereztek a magyar állameszmének, hogy társaik közül méltán rájuk eshetett a választás. Ami Perczel Miklós baranyai főispánt illeti, ő, mint a főispáni kar Nestora, nem volt mellőzhető. Mikó [Bálint Csík megyei] és Molnár [István zempléni] főispánok különös érdemeiről azonban nincs tudomása az országnak. Akik szeretik kutatni az események szálait, talán következtetni fognak abból, hogy Mikó Bálint egy tekintélyes erdélyi családot reprezentál, mely sok szolgálatot tett a Királyhágon túl a közügynek, míg Molnár István egyéb érdemein kívül közel rokonságban van Móricz[z] Pállal”. (B–r.) [=Borostyáni Nándor?]: *A főrendiház élethossziglani tagjai*. Pesti Hírlap 1885. június 27. 1.

Móricz Pál országgyűlési képviselő, Tisza Kálmán miniszterelnök bizalmasa, a Szabadelvű Párt végrehajtó-bizottságának tagja, országgyűlési pártkörének igazgatója volt.

⁴⁵ Lásd az 1875. évi I. törvénycikk 1. §-át.

⁴⁶ Egyedi eset az 1907-ben kinevezett volt főispán Hertelendy Ferencé, aki 1908 és 1910 között ismét főispán volt.

⁴⁷ Vesd össze: Balázs 1997: 247–254. 252.; Cieger 2004b: 302.

A helyi közigazgatás választott tisztségviselői nem kerültek az élethossziglani tagok közé – a sajátos helyzetű budapesti főpolgármestertől eltekintve, akit a fővárosi közgyűlés választott ugyan, de az uralkodó három jelöltje közül. 1884 végén a budapesti közgyűlés feliratban kérte a parlamentet, hogy a város első számú vezetője hivatalból lehessen a felsőház tagja,⁴⁸ erre azonban a kormány, amely a megyei törvényhatóságok főrendiházi képviselétől elzárkózott, nem volt hajlandó. Élethossziglan kinevezett tagként azonban – az 1906 és 1912 között a városvezetés élén álló Fülepp Kálmán, a „rejtőzködő főpolgármester”⁴⁹ kivételével – valamennyi főpolgármester elnyerte a tagsági jogot.

1885-ben kétötödös, 1918-ban egyharmados arányukkal szintén népes csoportot alkottak az egykori országgyűlési képviselők. A főrendiház volt képviselő tagjai túlnyomó többségben kormánypárti politikusok, néhányan pedig a Szabadelvű Pártból kilépett disszidensek, mérsékelt ellenzékiek voltak. Az egykori képviselők nagyobb része mandátumot már nem vállaló veterán politikus volt. Kisebb hányaduk hivatali vagy gazdasági inkompatibilitás miatt nem vállalhatott többé mandátumot, főrendiházi tagságot nyerve ellenben megőrizhette részvételi jogát a törvényhozásban. A hivatali összeférhetetlenséget példázza Heltai Ferenc esete, akit 1913-ban Lukács László miniszterelnök nemcsak mint jövődő főpolgármestert javasolt élethossziglani tagnak, hanem azért is, hogy a főváros első emberévé történő megválasztását követően országgyűlési képviselői mandátumáról majd lemondani kényszerülő politikus továbbra is részt vehessen a törvényhozásban. Chorin Ferenc és Matlekovics Sándor a képviselői összeférhetetlenségi törvény 1901. évi szigorításakor mint a kormánnyal üzleti kapcsolatban álló vállalatok vezetői kényszerültek megválni mandátumuktól.⁵⁰ Az uralkodó azonban 1902-ben, illetve 1905-ben élethossziglani főrendiházi taggá nevezte ki őket. A kinevezéssel politikai érdemeik mellett iparképviselési tevékenységük is elismerést nyert (Chorin a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, Matlekovics az Országos Iparegyesület végrehajtó bizottságának elnöke, emellett az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács⁵¹ elnöke volt). Mind-

⁴⁸ MNL OL K 2. 47. cs. 1884–618.

⁴⁹ Feitl István (szerk.) 2008: 47.

⁵⁰ Chorin a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. elnöke, Matlekovics az Adria Tengerhajózási Rt. igazgatóságának másodelnöke volt.

⁵¹ Az 1900-ban létrehozott Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács feladata az volt, hogy az illetékes miniszternek szakszerű elbírálást igénylő ipari és kereskedelmi oktatási ügyekben és kérdésekben véleményt adjon és javaslatokat tegyen. Elnökét a kereskedelemügyi miniszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértésével történő előterjesztésére az uralkodó nevezte ki hat évre. A tanács működését a kereskedelemügyi miniszter 1900. évi 59.721. számú rendelete szabályozta.

ketten tagjai lettek a főrendiház közgazdasági és közlekedésügyi, valamint pénzügyi bizottságának. Chorin a plenáris üléseken nem volt aktív, Matlekovics viszont több esetben hangoztatta merkantilista nézeteit a főrendiház agrárius tagjaival folytatott viták során.

A személyi átfedéseket figyelembe véve⁵² mind 1885-ben, mind 1918-ban az élethossziglan tagok több mint fele a volt minisztériumi tisztviselők, főispánok vagy képviselők közül került ki, vagyis kifejezetten a kormány, illetve a kormánypárt embere volt. 1894–1895-ben, az egyházpolitikai viták idején, amikor a kormány számára központi jelentőségűvé vált az élethossziglan tagok állásfoglalása, mind a nyolc kinevezésre kerülő személy korábbi kormányhivatalnokok, illetve szabadelvű párti képviselők közül került ki.⁵³

Az élethossziglan tagság az esetek túlnyomó többségében az államigazgatási vagy politikai pálya betetőzéséhez kapcsolódott, és valóban élethossziglaninak bizonyult. A kinevezett tagok közül kevesen, mindössze öten vállaltak képviselői mandátumot, ami az élethossziglan főrendiházi tagság elvesztésével járt. Ritkán és csak az utolsó években kerültek főrendiházi kinevezett tagok miniszteri bársonyszékbe: Burián István 1913-ban nem sokkal az élethossziglan tagság elnyerése után lett király személye körüli miniszter,⁵⁴ az őt 1915-ben a tárca élén váltó Roszner Ervin és az 1918 februárja és októbere között a pénzügyminisztérium élén álló Popovics Sándor 1912-től volt főrendiházi tag. Az államtitkárok és az osztálytanácsosok egy-egy kivételtől eltekintve szintén nem álltak már minisztériumi alkalmazásban főrendiházi taggá kinevezésük után.

Mindez összefüggött azzal, hogy az élethossziglan tagok többsége már élete delelője után került kinevezésre. A főrendiházon való élcelődésnek visszatérő motívuma volt a tagság magas átlagéletkorának felemlgetése.⁵⁵ A parlamenti képviselők

⁵² 1885-ben csaknem minden harmadik, 1918-ban minden tizedik élethossziglan tag volt korábban képviselő és egyszersmind minisztériumi főtisztviselő, főispán vagy a kormány egyéb hivatalnoka.

⁵³ Egy volt miniszter, két volt főispán és hat volt szabadelvű párti képviselő. 1894-ben a felmerült Giovanni de Ciotta fiumei polgármester, korábbi Deák-párti országgyűlési képviselő neve is a jelöltek között, de helyette végül Zuber József nyugalmazott főispán került kinevezésre. Ciotta jelöltségére lásd: Kállay Béni levele Khuen-Héderváry Károlynak. Bécs, 1894. május 27. OSzK Kézirattár. Levelestár.

⁵⁴ Naplója alapján főrendiházi kinevezésekor még nem volt szó miniszterségről. Burián naplók 1999: 45., 56.

⁵⁵ Például: „Hát igen, ma kezdődött a főrendiházban a polgári házasság tárgyalása, s a »trotlik« terme, amelynek közönségesen az a hivatása, ami a falusi méheseké, hogy igen jól lehet benne szundikálni, ma megtelt a herék zsongás-bongásával”. Mikszáth 1988: 116.

1884 és 1910 közötti 45,1–47,8 éves átlagéletkorával szemben az élethossziglani tagok átlagéletkora 1885-ben 61,8 év, 1918-ban 67,4 év volt.

A kinevezett tagok sorában egyetlen aktív, szolgálatát töltő diplomatát találunk, br. Hengelmüller László, az Osztrák–Magyar Monarchia washingtoni nagykövete 1910-ben lett főrendiházi tag. Ifj. Szögyény-Marich László 1890-ben, király személye körüli miniszterré kinevezését követően nyert a főrendiházba kinevezést. Diplomáciai karrierje csak a tárcáról való leköszönése után, 1892-ben kezdődött. Gr. Szécsen Miklós viszont már külügyminisztériumi, illetve vatikáni, párizsi nagyköveti szolgálata után, magyar főudvarnagyként lett 1917-ben a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja.

Míg az örökös tagsági jog elnyerésénél feltételként szerepelt a jelentős nagyságú földbirtok, az élethossziglani tagoknál nem volt ilyen megkötés. Ennek ellenére a kinevezett tagoknak 1885-ben ötöde, 1918-ban negyede földbirtokosként szerepel a felségelőterjesztésekben, illetve az országgyűlési almanachokban. Több mint négyszázötödük nagybirtokos volt, és a többiek is legalább 400 kataszteri holddal rendelkeztek.⁵⁶ A kinevezett tagok birtokainak kataszteri tiszta jövedelme az 1000 hold alatti birtokok esetében csaknem mindenkinél évi 1000 és 5000 korona között volt, míg az ennél nagyobb birtokok esetében általában meghaladta az 5000 koronát.⁵⁷ Összehasonlításképpen: az 1893. évi IV. törvénycikk alapján az 1000 korona a szolgabírók, a megyei alügyészek, a gimnáziumi tanárok, az 5000 korona pedig a miniszteri tanácsosok, a kúriai bírók és a főügyészek fizetésének felelt meg.⁵⁸ 1885-ben és 1918-ban is nagyon kevesen voltak pusztán földbirtokosok. A birtokosok nagyjából fele korábban országgyűlési képviselő volt, ami jelzi a nagybirtokosoknak a politikai eliten belüli súlyát, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a főrendiházban a nagybirtokos érdekek képviselőiként jelen voltak az örökös tagok is.

Az 1885. évi egyharmadhoz képest 1918-ban alacsonyabb, egyötöd volt az értelmiségi foglalkozásúak aránya. Miközben a kinevezett tagok között minden hatodik továbbra is egyetemi tanár volt, csökkent a szabad értelmiségi pályáról érkezők aránya. Míg korábban orvost, ügyvédet, építészt és írókat találunk körükben, 1918-ban az egy festőművész, Benczúr Gyula kivételével mindhárman újságírók voltak. Az első kinevezett tagok között még nem találunk publicistát, amit az 48-as ellenzéki *Egyetértés* szóvá is tett.⁵⁹ Az első újságíró a 19. század végén került be a főrendek

⁵⁶ Forrás: Lőrintei (szerk.) 1893; Gazdacímtár 1911.

⁵⁷ 1893. IV. törvénycikk B. melléklet

⁵⁸ A 38 földbirtokos kinevezett tag közül 27-re vonatkozóan rendelkezünk a kataszteri jövedelemre vonatkozó adattal, az arányok erre a csoportra vonatkoznak.

⁵⁹ Az újság emellett kifogásolta, hogy „az ügyvédi karból nincs senki. A birtokos középosztályt,

közé, Bródy Zsigmond személyében. 1902-ben a *Budapesti Szemle* főszerkesztője, az íróként is elismert Rákosi Jenő nyert élethossziglani kinevezést, aki Apponyi Albert híveként a magyar nemzeti érzés propagálója, majd Tisza István támogatójaként az általános választójog ellenzője volt. 1912-ben a *Pester Lloyd* szerkesztőjeként dolgozó Singer Zsigmond lett tag. 1915-ben kapott főrendiházi tagságot Gajári Ödön, aki 1889–99-ben a kormánypárt félhivatalos lapját, a *Nemzetet* szerkesztette, majd 1903-tól *Az Újságban* Tisza Istvánnak tett fontos szolgálatokat. A főrendiház négy újságíró tagjának közös vonása, hogy frissen asszimilált értelmiségiként voltak a magyar nacionalizmus hívei és hirdetői. Ennek a ténynek üzenetértékét az egyik érintett, Rákosi Jenő így fogalmazta meg: „nekem nem hiúság kérdése volt, hanem lelki felemelkedés, amikor magyar főrenddé avatott a király [...], mert dicsőbb dolgot magamra nézve gondolni sem tudtam annál, hogy tagjává lettem a történeti magyar nemzetnek”.⁶⁰

Egyetlen példát találtam papi személy főrenddé kinevezésére. Vajda Ödön zirci cisztercita apát áldozópappá szentelésének ötvenedik évfordulóján, 1908-ban nyert élethossziglani tagságot. Kinevezése talán részben a Katolikus Néppárt kormánykoalícióban részvételére vezethető vissza.

A hatalmi ágak szétválasztásának 1869-ben érvényesített elve⁶¹ helyett a főrendiházi reform során az a szemlélet érvényesült, hogy „azok, akik egy fontos társadalmi hivatással bíró testületnek élén állanak, amelynek érdeke az állam érdekéhez úgy viszonylik, mint két egymást kölcsönösen átmetsző kör, hogy egyik a másiknak egyúttal részét is képezi, tekintetbe vétessenek” – ennek megfelelően 1885-ben a Királyi Kúria elnöke, másodelnöke és a budapesti ítéltábla elnöke hivatalának betöltése idejére tagsági jogot kapott a főrendiházban.⁶² Élethossziglani taggá való kinevezésre azonban csak már nem aktív (nyugalmazott vagy a pályát elhagyott) bírák esetében került sor. A nyugalomba vonuló kúriai, budapesti ítéltáblai, közigazgatási bírósági főbírák egy része (egyes menesztett bánokhoz hasonlóan) hivatallal járó főrendiházi

---

a nemzetnek e nagy, öntudatos és hazafias rétegét is, csak egyetlenegy ismeretlen név képviseli a kinevezettek közt. [...] Kodifikátoraink, közigazgatási tisztviselőink egyáltalán nincsenek, az erdélyiek pedig igen rosszul vannak képviselve”. A kinevezettek. Egyetértés 1885. június 27. 1.

⁶⁰ Rákosi 1926: 136.

⁶¹ Az 1869. évi IV. törvénycikk (a bírói hatalom gyakorlásáról) az igazságszolgáltatást csak a közigazgatástól különítette el (1. §), ugyanakkor kimondta, hogy a bíró nem lehet egyszersmind országgyűlési képviselő (8. § a.). A bírói függetlenséget biztosítani kívánta a törvény, de a közjogi ellenzék vádja szerint egyszersmind veszélyeztette is a bírók kinevezésének általánosságátételével (3. §).

⁶² Brennerberg Mór főispán felszólalása. Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. kötet 229. 1885. március 26.

tagsága helyébe kinevezéssel élethossziglani tagságot nyert. Kiemelkedik az 1886 és 1896 közötti időszak, amikor csaknem minden negyedik új élethossziglani tag egykori bíró volt. Nagy számukat az magyarázhatja, hogy a bírósági reformot követően, az 1860-as és 1870-es évek fordulóján kinevezett szakembergárda jelentős része ezekben az években érte el a törvényben előírt nyugdíjkorhatárt.

Az ipari, a kereskedelmi és a pénzügyi nagyvállalkozók, valamint a menedzser értelmiség (rt.- és bankigazgatók) együttes aránya 1885-ben és 1918-ban egyformán egyötöd volt. A köztes időszakban a kinevezések számán belül a kezdeti arányokat csak a legutolsó időszakban érte el, haladta meg a kormány. Ez annak lenyomata lehetett, hogy a tízes években Lukács László miniszterelnöksége idején, majd Tisza István második kormánya megalakulásától a politikai vezetőréteg és a finánciókés gazdasági elit szövetsége tovább erősödött. A főrendiház reformjakor az akkori öt legjelentősebb hazai bank⁶³ vezetői közül a Magyar Általános Hitelbank (továbbiakban Hitelbank) két igazgatósági tagja (Kochmeister Frigyes és Lukács Antal, aki kinevezésekor már a Magyar Földhitelintézetnek is igazgatója volt), valamint a Pesti Hazai Első Takarékpénztár igazgató választmányának elnöke, Várady Károly nyert főrendiházi tagságot. Kautz Gyula személyében az Osztrák–Magyar Bank magyar alkormányzója – a Monarchia jegybankja budapesti igazgatóságának vezetőjeként a bankigazgatás egyik fő döntéshozatali tényezője – szintén tagságot nyert 1885-ben.⁶⁴ A későbbiek folyamán az Osztrák–Magyar Banknak és a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak további két, a Hitelbanknak három vezető tisztviselője kapott élethossziglani tagságot. 1905-ben a Kereskedelmi Bank vezérigazgatója is főrend lett. A Hitelbank a 19. század derekától az államkölcson üzletek lebonyolításának monopóliumát birtokolta, a Kereskedelmi Bank az 1890-es évektől szintén jelentős állami megbízásokhoz jutott a helyi érdekű vasutak finanszírozásának elnyerése révén. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnökeinek főrendiházi tagságában szerepet játszhatott, hogy a pénzintézet (konkurenseivel ellentétben) jelentős részben magyar tőkével dolgozott.⁶⁵ Emellett nagy szerepe volt az állami hitelügyletek lebonyolításában, a világháború kitörését követően pedig a hadikölcson jegyzések irányításában.⁶⁶

Több bankár személyes kapcsolatban is állt a mindenkori kormánypárttal. Lévy Henriknek a kormánnyal való üzleti kapcsolatairól az 1870-es években (soha be nem bizonyított) feltevések kaptak lábra, Ormody Vilmos 1868-ban kulcsszerepet

---

⁶³ Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Magyar Általános Hitelbank, Leszámítoló Bank, Pesti Hazai Első Takarékpénztár, Magyar Jelzáloghitelbank. Berend T.–Szuha 1978: 48.

⁶⁴ Kautz később (1892 és 1900 között) a Bank kormányzója volt. Kövér 1993: 260.

⁶⁵ Kövér 1993: 260.

⁶⁶ M. E. 1917-2077., lelőhelye: MNL OL K 26. 1164. cs. 1918-I-455.

játszott a vasúti államkölcson megszerzésében. A kormánypárt országgyűlési képviselője volt hosszú éveken át Kautz Gyula, valamint Lánczy Leó, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1905-ben főrenddé kinevezett vezérigazgatója. Hajós Józseffel, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnökével kapcsolatban a felségelőterjesztés kiemelte, hogy mindenkor a hatvanhetes politika tántoríthatatlan híve volt a függetlenségi párti többségű Pest megyében. Arról azonban hallgatott, hogy Hajós még a szabadelvű párti kormányzás idején képviselőként a kormánypártból kilépve a Nemzeti Párthoz csatlakozott.⁶⁷ Horváth Elemérnek, a Hitelbank egyik, 1915-ben főrendiházi tagságot nyert igazgatójának a kormányzattal hosszú múltra visszatekintő kapcsolata volt. Miniszteri tanácsosi rangban került a pénzügyminisztériumból az állami támogatást élvező és a kereskedelemügyi miniszter felügyelete alatt álló Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság élére. Emellett az Osztrák–Magyar Bankban alkormányzó-helyettesi posztot töltött be, mielőtt 1904-ben a Hitelbank négytagú igazgatóságába bekerült volna. A kormányokon átívelő szakmai előrehaladás elismerését példázta Popovics Sándor kinevezése 1912-ben. Popovics 1884-ben lépett pénzügyminisztériumi szolgálatba, 1903-ban államtitkár, 1909-től az Osztrák–Magyar Bank kormányzója lett – közben, 1906 és 1909 között, az Alkormánypárt országgyűlési képviselője volt. Később, a harmadik Wekerle-kormányban a pénzügyminiszteri tárcát töltötte be, és az első világháború után is vezető állami pénzügyi szakember maradt.

Egyes főrendiházi tag bankárok gazdasági szakmai szervezetek elnöki pozícióját is betöltötték.⁶⁸ Kochmeister Frigyes és Lánczy Leó a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke volt.⁶⁹ A főrendiház tagja volt a Budapesti Áru- és Értéktőzsde mindenkori elnöke is (Kochmeister, Kornfeld Zsigmond,⁷⁰ majd Horváth Elemér). A főrendiházi almanach Lánczy kamarai és Kornfeld tőzsdeelnöki működése kapcsán kiemelte előbbi erőfeszítéseit a „magyar nemzeti irány” nemzetközi forgalomban való érvényesítése érdekében, utóbbi kimagasló szerepét abban, hogy a „budapesti piac felszabadult a külföld befolyása alól”.⁷¹ Érdemes megjegyezni, hogy Lánczy és

⁶⁷ M. E. 1913-1032., lelőhelye: MNL OL K 26. 1164. cs. 1918-I-455.

⁶⁸ A szakmai szervezetek vezetőségének kormányközeliségét erősíti meg, hogy a 20. század elején az ilyen tisztséget betöltő képviselők szinte kivétel nélkül az aktuális vezető politikai erőhöz tartoztak. Pap 2007: 29.

⁶⁹ A kereskedelmi és iparkamarákra lásd: Strausz–Zachar 2008: 38–44.

⁷⁰ Az Általános Hitelbank vezérigazgatója, számos rt. elnöke. 1901-ben nyert élethossziglani főrendiházi tagságot.

⁷¹ Országgyűlési almanach 1905–1910: 165.; Országgyűlési almanach 1906–1910: 151. – Kornfeld nevéhez köthető, noha maga csak 1885-ben kezdett el magyarul tanulni, a magyar kereskedelmi nyelv bevezetése a pesti tőzsdén az addigi német helyett. Halmos 2004: 158.

Kornfeld a zsidó asszimiláció eltérő útját képviselték: Lánczy áttért, de nem szerzett nemesi címet, Kornfeld megmaradt ősei hitén, de bárói rangra emelkedett. Kornfeld Zsigmond és a római katolikus hitre áttért Chorin Ferenc leszármazottainak esete is példa arra, hogy a zsidó származású nagytőkések, még ha rokoni szálakkal kapcsolódtak is egymáshoz, nem feltétlenül képviseltek, örökítettek egységes szemléletet. Kornfeld Zsigmond fia, Kornfeld Móric, habár Weiss Manfréd Marietta lányával kötött házassága révén két óriási banki-ipari érdekcsoport kapcsolódott össze (Kornfeld tagja lett a Weiss művek igazgatóságának), mégis gazdasági tevékenysége súlypontját Iregen vásárolt hatalmas birtokára helyezte, mintagazdaságot rendezett be ott, önmagát földbirtokosként határozta meg. Horthy Miklós kormányzó 1927-ben a felsőház tagjává nevezte ki. 1930-as évek közepén tért át a római katolikus hitre.⁷² Chorin Ferenc azonos nevű fia viszont a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója, majd apja 1925-ben bekövetkezett halálát követően elnöke lett. Közben feleségül vette Weiss Manfréd Daisy nevű lányát, és miután 1922-ben meghalt Weiss Manfréd, Chorin fokozatosan átvette a konszern feletti irányítást. 1927-ben a kereskedelmi és iparkamarák a felsőház tagjává választották.⁷³

A főrendiház reformjakor és 1918-ban is minden tizedik kinevezett tag gyáros vagy kereskedő volt, vagy kereskedő. A hazai iparszerkezet sajátosságainak tükröződéseként fogható fel, hogy a főrendiház gyáros tagjai zömmel a legdinamikusabban fejlődő, vezető iparágak területén, az élelmiszeripar, valamint a nehézipar területén tevékenykedtek. Az élethossziglani tagok között nem tulajdonos, hanem menedzser gyárigazgató csak néhány volt, és ők sem ezen tevékenységükért nyertek tagságot. Az 1885 és 1918 között tagsággal jutalmazott kereskedők száma mintegy harmada volt a gyárosokénak. Agrártermék- és építőanyag-kereskedőt egyaránt találunk közöttük.⁷⁴ A koalíciós kormány időszakában nem került sor nagyvállalkozó kinevezésére, az 1906 és 1910 közötti időszakban történt kinevezések alacsony száma (mindössze tíz) azonban óvatosságra int a tekintetben, hogy ebben valamiféle tendenciát lássunk.

Érdemes rögzíteni: a hazai nagypolgárság elitjét képező 100-150 nagyiparos, nagykereskedő és bankár család⁷⁵ mintegy tizedéből származott legalább egy élethossziglani főrendiházi tag.⁷⁶ Kérdés, hogy a főrendiházi tagság a nagytőkések szá-

⁷² Szalai 2008: 806–815.

⁷³ Országgyűlési almanach 1927–1931: 477–478.

⁷⁴ Kochmeister Frigyes terménykereskedő, Herzog Péter gyapjú- és dohánykereskedő, Luczenbacher Pál fakereskedő volt.

⁷⁵ Hanák 1988: 446.

⁷⁶ A *Budapesti Hírlap* cikkírója személyeskedéstől sem visszariadva kérdezte vezércikkében: „miért emeli a kormány közjogi jelentőségre Burghardt [helyesen: Burchard] Konrád úr személyében a pesti hengeralmot? Aztán mit keres a magyar felsőházban Kochmeister Frigyes,

mára dekórum volt-e csupán, vagy aktívan részt is vettek a főrendiház munkájában. Hanák Péter a főrendiházi tagság adományozásában, a nemesi, bárói rangra emeléshez hasonlóan, a tőkés nagypolgárság objektív státusza és relatív pozíciója közötti feszültség csökkentésére, a „pozicionális arányeltolódások” kiegyenlítésére szolgáló eszközt látott.⁷⁷ Hanák álláspontját látszik alátámasztani, hogy a főrendiház nagytőkés tagjai Ullmann Adolf kivételével nem vagy nagyon ritkán szóltak hozzá a plenáris üléseken zajló vitákhoz. Másfelől viszont szinte valamennyien tagjai voltak a főrendiház állandó bizottságainak (leggyakrabban a közigazgatásinak és a közlekedésügyinek, valamint a pénzügyinek), bár elnöki vagy jegyzői tisztet csak elvétve töltötték be. A bizottsági tagság mindenesetre a társadalmi pozíció mellé gazdaság-politikai szerepet kölcsönözhetett viselőjének.⁷⁸

A Hatvany-Deutsch család kapcsán érdemes megemlíteni azt a jelenséget, amikor egy családon belül több személy is élethossziglani tagsági jogot nyert. Ez más családoknál is előfordult,⁷⁹ de olyan eset, hogy egy évtized alatt egy család három tagja nyerjen kinevezést, csak náluk tapasztalható. 1903-ban Hatvany-Deutsch Sándor, 1910-ben unokatestvére, Hatvany-Deutsch József, majd előbbiek 1913-ban bekövetkezett halálát követően József öccse, Béla nyert kinevezést. Talán az örökös tagság adományozását pótolta ez az eljárás.

A főrendiházban, a képviselőházzal ellentétben, 1901 után is volt lehetőség a politikai és gazdasági elit nyílt összefonódására. Az üzletemberek többségénél is a mindenkorai kormánypárttal közvetlen, személyes politikai kapcsolat mutatható ki. Az 1911-ben élethossziglani tagságot nyert Herzog Péter nagykereskedő családjára döntő szerepet játszott a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-ben, amely az 1905. és az 1910. évi képviselőválasztáskor jelentős anyagi támogatást biztosított a Szabadelvű

---

ki magyarul se tartá érdemesnek megtanulni?” (*Az új harminc mágnás*. Budapesti Hírlap 1885. június 27. 1.). A soproni német polgárcsaládból származó Kochmeister magyar nyelvtudásának hiányára lásd még: *Egyetértés* 1885. június 26. 1; *Kochmeister Frigyes báró meghalt*. Budapesti Hírlap 1907. szeptember 12. 8.

⁷⁷ Hanák 1988: 447.

⁷⁸ Burchard Konrád kapcsán vizsgálja ezt Klement 2005: 77.

A *Népszava* mint a Magyarországi Általános Munkáspárt Közlönye a munkások érdekképviseletének reményével tekintett Burchard főrendiházi taggá kinevezésére: „Mi, kik Burchart urat ismerjük, s tudjuk, hogy a munkásoknak őszinte barátja és jóakarja, ki a vezetése alatt álló malom munkásainak mindig csak javát kereste, és cselekményeiben ezt mindig tényekkel is igazolta, őszintén kívánunk neki szerencsét eme kitüntetés alkalmából, és reméljük, hogy törvényhozói állásában is pártfogója lesz az általa eddig tisztelt munkásosztálynak”. *Kinevezett főrendek*. *Népszava* 1885. július 5. 3.

⁷⁹ 12 olyan családot találtam, amelynek élethossziglan kinevezett tagjaival kapcsolatban valószínűsíthető ez. Közülük háromnál apa és fia került kinevezésre.

Pártnak, illetve a Nemzeti Munkapártnak. Az 1913-ban kinevezett Zsolnay Miklós a Nemzeti Munkapárt elnöke volt Pécsen. A következő években élethossziglani taggá kinevezett Hatvany-Deutsch Béla családja akkor már két évtizede gazdasági és politikai kapcsolata állt Tisza Istvánnal,⁸⁰ ahogy Weiss Manfréd is, aki emellett az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének egyik legnagyobb hadianyag-szállítója volt, amely érdeméért három évvel a főrendiházi tagság elnyerése után bárói rangot kapott.⁸¹

A katonatisztek aránya az élethossziglan kinevezett tagok sorában 1885-ben egyötöd részt tett ki. A későbbiek folyamán, a tiszti presztízis fénykorának tekintett években tagságot nyerő személyek között azonban általában az egytizedet sem érte el a hivatásos katonák aránya. Ugyanakkor még ekkor is mindig ült egy-két (többnyire nyugállományú és a honvédség soraiból érkező) hosszú életű hadfi a kinevezett főrendek között. Az utolsó időszakban, a világháború éveiben szokatlan módon aktív katona is tagságot nyert Arz Artúr tábornok személyében.

Az uralkodócsalád tagjának udvartartásában vezető pozíciót betöltő személy 1885-ben három, 1918-ban mindössze egy volt az élethossziglani tagok között. Ez egyfelől mutatja az uralkodóval szemben megnyilvánuló tiszteletadást, ugyanakkor azt is, hogy a tagok kiválasztásáról érdemben nem az uralkodó, hanem a miniszterelnök döntött, de összefügghet az ott tisztségeket viselő (és nem örökös tag) magyar férfiak alacsony számával is.⁸²

⁸⁰ McCagg 1972: 126.

⁸¹ 1910-ben Lukács László pénzügyminiszter állami üzletek után mintegy 4,5 millió koronát vett fel a Magyar Banktól, amit az 1910. évi képviselőválasztások költségeinek fedezésére befizetett a Nemzeti Munkapárt kasszájába. Amikor 1912 szeptemberében Déry Zoltán függetlenségi párti képviselő felrótta neki, Lukács (ekkor már miniszterelnök) rágalmazási pert indított el-lene. A per során megfogalmazott gyanú szerint a Magyar Bank alelnök-vezérigazgatója, Elek Pál a támogatásért cserébe a bank állami szerződéseinek meghosszabbítását és főrendiházi tagságot kért Lukácstól. Sokat elmond Lukácsnak a kinevezett főrendiházi tagság adományozásával kapcsolatos felfogásáról, hogy miniszter társának, gr. Zichy Jánosnak vallomása szerint miután 1913 februárjában Lukácsnál rákérdezett Déry vádjának igazságtartalmára, ő az állami szerződésekre vonatkozó ügyletet tagadta, és azt állította, hogy Elek „csupán” főrendiházi tagságot akart. *Úton az igazság.* Népszava 1913. május 31. 7–8.; *Zichy bárdja.* Pesti Hírlap 1913. május 31. 1–2.

⁸² A Magyarország tiszti név- és címtárának 1886., 1896. és 1914. évi kötete alapján egy tized körüli volt a magyar férfiak aránya az udvartartások felsőbb pozícióiban.

Származás és rang, kitüntetések

A főrendiház reformját megelőzően több szabadelvű párti politikus a kinevezett tagok rendszerétől azt remélte, hogy „általa a felsőház felfrissül, és kivetkőzik oligarchikus jellegéből, [...] hajlandóbb lesz engedni a közvélemény befolyásának, anélkül hogy elvesztené vele és a koronával szembeni függetlenségét”.⁸³ A kinevezettek között azonban az 1910 és 1918 közötti időszakig a nemesi származásúak voltak többségben. Az élethossziglani tagság bevezetése presztízsnövekedést biztosított a nemesség (köznemesség) egy kisebb szegmensének, amely a politikai és a kormányzati elitbe addigra nagyrészt már egyébként is bekerült. Ez utóbbit jelzi, hogy a nemesi származású főrendek között nagy számban találunk képviselőket,⁸⁴ és a főispánok aránya is viszonylag magas. Mindemellett a magyar főrendiház egészének mindössze tizede volt nemes, szemben a főnemések háromnegyedet meghaladó arányával.⁸⁵

A kinevezettek között a nem nemes (túlnyomó többségében polgári) származású tagok, vagyis a nemesi címmel nem rendelkezők és az új (1867 után rangot nyert) nemések együttes aránya 1885-ben egyharmad volt, 1918-ban viszont megközelítette az 50%-ot. A nemesi címmel nem rendelkezők több mint fele egyetemi tanár vagy szabadfoglalkozású értelmiségi volt. A kategórián belül a második legnépesebb csoport a volt országgyűlési képviselők. Itt találjuk Budapest főpolgármestereit és a gyártulajdonosok felét is. A polgári származású elem növekedése az újnemesek nagyobb számú kinevezésének következménye volt. Ők a kezdeti egytizenötöd résszel szemben 1918-ban már a kinevezett tagoknak egyötödét tették ki. Az új elitcsoportok növekvő aránya szembeállítható az örökös jogú tagság adományozásánál megfigyelhető tendenciával, miszerint régi, nagy hagyományú magyar köznemesi családok nyerték el a főnemesi rang mellett az örökletes jogot is.⁸⁶

A főrendiház újnemes kinevezett tagjainak fele a nagyvállalkozók közül került ki, őket az értelmiségiek (nagyrészt orvosok és újságírók) követték. A tagok között az utolsó években mind számosabban megjelenő új főnemések (bárók) között többsé-

⁸³ Zichy 1885: 31. Gr. Zichy Jenő ekkor szabadelvű párti országgyűlési képviselő volt. – Hasonlóan nyilatkozott Beksics Gusztáv: „ez új kontingens [...] hivatása lesz, hogy a demokráciát, a tudományt, az érdemeket s a fáradságon szerzett vagyont vigye az eddigi kasztszerű érdekek közé”. Beksics Gusztáv: *Az új felsőház*. Székely Nemzet 1884. november 1. 1.

⁸⁴ A köznemesi származású kinevezett tagok több mint fele képviselő volt.

⁸⁵ Lakatos Ernő 1901-re vonatkozó adatai (Lakatos 1942: 34.) saját, 1885-re és 1910-re vonatkozó számolásunkkal ellenőrizve és kiegészítve.

⁸⁶ Ugyanakkor a jelölt régi nemesi származását az élethossziglani tagságra történő felségelölterjesztések is mindvégig hangsúlyozták.

gükben nagyvállalkozókat, kisebb részben magas rangú katonákat, illetve egy volt (és leendő) minisztert találunk.

A hosszú 19. században elterjedt államtudományi nézet volt, hogy a második kamara egyik feladata – az elvben a többségi népakaratot képviselő alsóházzal szemben – bizonyos kisebbségi érdekek képviselete.⁸⁷ E feladat teljesítésének egyik típusa lehetett a politikai elitből lassanként kikopó rendi eredetű csoportok érdekeinek megjelenítése. Az 1885-ben kinevezett tagok töredéke, kb. egyheted része került ki a cenzus teljesítésére képtelen főnemesek közül. Emellett sor került két nem főnemes, de erdélyi regalista apától származó személy kinevezésére is. Az 1848. évi VII. törvénycikk Magyarország és Erdély egyesítéséről kimondta, hogy „az erdélyi múlt országgyűlésre meghívva volt kir[ályi] hivatalosok a magyarországi főrendi táblán üléssel és szavazattal ruháztatnak fel, ide nem értvén a királyi kormányzék, kir. ítélőtábla tagjait, és katonai egyéneket”. Ezek a királyi hivatalosok az 1868. évi IV. törvénycikk értelmében a kiegyezés után is részt vehettek a főrendiház ülésein. A főrendiházi irományok tanúsága szerint egy és tíz fő között változott a meghívottak száma. Az 1885. évi VII. törvénycikk viszont a nem főnemes erdélyi regalistákat nem sorolta a főrendiház tagjai közé. A főrendiházi reformtörvény a kormány szándéka szerint „a történelmi alapnak lehető kímélését követ[te] elvül”, ami megmagyarázza ezen csoportok felkarolását.⁸⁸ A törvényjavaslat első változatában szerepelt, hogy „a felsőház első alakulásakor figyelem fordítandó azokra, kik a főrendiházban bírt jogukat jelen törvény által elvesztik, ha az utolsó három év alatt a főrendiház üléseiben rendszeren részt vettek”.⁸⁹ Ez a mondat végül nem került be a törvény szövegébe, viszont sor került ötven tag megválasztására a tagság gyakorlásától eső személyek közül. A későbbi élethossziglani kinevezést nyerők között a cenzust nem teljesítő örökös jogú főnemesek aránya nem érte el a 10%-ot.⁹⁰ Több olyan esetről tudunk, amikor tekin-

⁸⁷ Mendelssohn Bartholdy 1914: 428.

⁸⁸ Tisza Kálmán miniszterelnöknek a főrendiház szervezetének módosításáról szóló törvényjavaslat szentesítését kérő felségelőterjesztésének fogalmazványa. M. E. 1885-1360., lelőhelye: MNL OL K 26. 218. cs. 1885-II-392.

⁸⁹ M. E. 1883-3132., lelőhelye: MNL OL K 26. 195. cs. 1883-1004.

⁹⁰ A főrendiház 1885-ben kinevezett tagjai közül az 1886. évi VIII. törvénycikkben felsorolt örökletes főrendiházi tagságra jogosult családból származott br. Bombelles Károly, br. Nopcsa Ferenc, br. Nyáry Adolf és br. Simonyi Lajos, a későbbi években kinevezettek közül br. Dóry József, id. gr. Esterházy Ferenc, gr. Keglevich István, br. Roszner Ervin, gr. Széchenyi Pál, gr. Szécsen Antal és Miklós, gr. Teleki Sándor, gr. Thoroczkay Miklós.

Az Esterházy, a Keglevich, a Széchenyi és a Teleki családból az örökös tagok között is helyet foglalt leszármazott a kinevezés idején, a Bombelles és a Nopcsa családból pedig későbbiek folyamán került be a főrendiházba a földadó cenzust teljesítő családtag.

télyes főnemesi családok leszármazottai főispáni támogatással éveken át hasztalan próbálták elnyerni az élethossziglani tagságot.⁹¹ Erdélyi regalisták leszármazottainak a tagok közé kerülésére 1885 után szintén alig találunk példát.⁹²

Az 1885 és 1918 között élethossziglani tagságot elnyerők jelentős része kinevezésekor rendelkezett a Monarchia valamilyen magas állami kitüntetésével. Szent István-renddel és Lipót-renddel a tagságot elnyerők egyötöde, a Ferenc József-renddel egytized része bírt. A kinevezésre kerülők közül csak egyetlen személy rendelkezett Aranygyapjas-renddel: gr. Szécsen Antal konzervatív politikus, császári és királyi főudvarnagy, aki miután az örökös tagsági jog gyakorlásához szükséges cenzust már nem tudta teljesíteni, 1891-ben élethossziglani kinevezést nyert. Az egyébként kevésbé exkluzív Vaskorona rend esetében, amely a gyárosok és kereskedők jellegzetes kitüntetése is volt, a kezdeti egyhatod arány az 1910 és 1918 közötti években 38%-ra emelkedett. Az új tagok a kitüntetéseknek többnyire alsó fokozatát (lovagkeresztjét, 3. osztályát) mondhatták magukénak, kivéve a Ferenc József-rendet. Ennek a polgári foglalkozású személyek, ezen belül gyakran tisztviselők jutalmazására szolgáló kitüntetésnek általában a középkereszt, a középkereszt csillaggal vagy a nagykereszt fokozata díszítette a főrendiház kinevezett tagjai közé kerülő, az államigazgatási karrierútvonalat már végigjáró vezető hivatalnok, majd az utolsó években egyes gyártulajdonosok mellét. Valóságos belső titkos tanácsosi címmel a tagságot elnyerőknek szintén általában ötöde, az utolsó időszakban negyede rendelkezett. A „Művészetért és tudományért” díszjelvényt, a Monarchia a maga nemében legmagasabb elismerését birtokolta kinevezésekor az egyetemi tanárok és művészek harmada.

A kitüntetések sajátos csoportját képezi a tudományos tevékenységért vagy annak előmozdításáért kiérdemelt tudományos akadémiai tagság. Adatgyűjtésünk alapján a magyar országgyűlés két házának 1848 és 1918 közötti teljes tagságában 5% körüli, az 1885-ben élethossziglani tagságra megválasztott ötven főrendiházi tag között 8%, a főrendiház 1885 és 1918 között kinevezett tagjai között azonban ezeknél magasabb, 17% volt a tudományos akadémiai tagsággal rendelkezők aránya.

⁹¹ Br. Apor Istvánt 1902 és 1904 között, gr. Zichy Károlyt 1910 és 1913 között.

⁹² Ezek közé tartozott Barcsay Domokos, akinek atyja, Barcsay László 1878-ban királyi hivatalosként kapott meghívót a főrendiházba.

Felekezeti összetétel

Az élethossziglani kinevezettek felekezeti megoszlásának meghatározásához a főrendiházi almanachokon és a felségelőterjesztéseken kívül egyéb források, mindenképp az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteményének bevonására volt szükség.⁹³

Az izraelita vallású személyek főrendiházi tagságának a kormányzat kiemelt figyelmet szentelt, és a kérdés a zsidóemancipáció nézőpontjából is vizsgálatra érdemes. A főrendiház reformjakor a kormány javaslatában szerepelt, hogy a katolikus, az ortodox és a protestáns felekezetek egyházi vezetői mellett tag legyen „egy izraelita hitközségi egyházi vagy világi előljáró, kit ő Felsége a király, a minisztertanács felterjesztésére, nevez ki”.⁹⁴ A főrendiház többségének (az izraelita vallásfelekezet országos szintű egyházi szervezetének hiányával, valamint a zsidóság nyelvi és mentalitásbeli, úgymond idegenségével érvelő) ellenkezése folytán azonban ez a bekezdés kimaradt a törvényből.⁹⁵ A vita során Tisza Kálmán miniszterelnök rámutatott, hogy „itt nem lehet és nem szabad sem ellenszenvről, sem rokonszenvről szólni; itt szerintem a politikai szempontok mérlegelendőek [...] hazánk izraelita lakosai – tessék ez valakinek vagy sem – bírnak annyi súllyal a közéletben, melynél fogva az, hogy egy kinevezett tag által itt képviseltessenek, politikai szempontból tökéletesen igazolt”, és kijelentette, hogy a főrendek elutasító határozata „nem prejudikál” arra nézve, hogy „a korona kinevezése útján más alapon bejöhet-e” az izraelita felekezetet képviselő személy.⁹⁶

Miközben az 1885 és 1918 között örökös főrendiházi tagsági jogot nyert főnemesi családok között nem volt izraelita vallású, vagy rövid idővel a jogosultság elérése előtt keresztény hitre áttért família,⁹⁷ addig 1885-ben a Tisza által megfogalmazott kormányzati álláspont szellemében két zsidó személy került a harminc élethossziglan kinevezett tag közé, majd további kinevezésekre is sor került. 1885-ben Hirschler

⁹³ Pap József az adathiány okát az almanachok esetében a szabadelvű állam- és politika-felfogásban látja. Pap 2007: 9.

⁹⁴ Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. kötet 232. 1885. március 26.

⁹⁵ Ifj. gr. Festetics Pál és gr. Károlyi István felszólalása Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. kötet 187. 1885. március 24., 232. 1885. március 26.

⁹⁶ Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. kötet 232–233. 1885. március 24.

⁹⁷ Tóth-Barbalics 2010: 82. – 1895–1896-ban, amikor a legnagyobb számban került sor örökös tagsági jog adományozására, a kormány részéről szempontként jelentkezett, hogy csak keresztény családok részesüljenek az adományban. Lásd Bánffy Dezső miniszterelnök felterjesztésének fogalmazványát, amelyben engedélyt kér az uralkodótól a javaslatételre. M. E. 1895-628, lelőhelye: MNL OL K 26. 338. cs. 1895-176.

Ignác szemészprofesszor, az 1868-ban összehívott izraelita hitfelekezeti egyetemes közgyűlés elnöke, az emancipáció egyik vezéralakja, a pesti neológ hitközség egykori elnöke⁹⁸ és Sváb Károly földbirtokos, volt országgyűlési képviselő, a következő évben Lévy Henrik, az Első Magyar Általános Biztosítótársaság vezérigazgatója, majd 1896 őszén Bródy Zsigmond hírlapíró nyert kinevezést.⁹⁹

Az izraelita felekezet képviselője hivatalból azonban a vallás 1895. évi recepcióját követően sem kapott helyet a főrendiházban. 1906 nyarán Tolna megye közgyűlése feliratban kérte az országgyűléstől, a kormánytól és a kultuszminisztertől az izraelita vallásfelekezet főrendiházi képviselőjét, ugyanakkor az izraelita felekezet autonómiája mielőbbi rendezését sürgette.¹⁰⁰ A képviselőházi vita során a kérvényi bizottság azzal a már ismert indokkal javasolta a kérdés napirendről levételét, hogy „az izraelita vallásnak mai szervezete mellett a kérés ez időleg nem teljesíthető”, mivel „nincs országos szervezete”, „nincsenek főpapjai, sem világi méltóságai”. Egy néppárti felszólaló a kérdés napirendre tűzése ellen azzal érvelt, hogy adatai szerint az izraelita egyház nem tesz eleget a recepció törvény előírásának, amennyiben papjai jelentős része nem magyar állampolgár.

A mindenkori kormány a gyakorlatban továbbra is gondoskodott az izraeliták főrendiházi képviselőtéről. Bródy halála után 1906-ban Ormody Vilmos élethossziglani tagságára vonatkozó javaslatát Fejérváry miniszterelnök a zsidó hitfelekezetet képviselő tagok időközben megcsappant számával is indokolta.¹⁰¹ A századfordulót követően, majd az 1910-es években azonban több olyan, elsősorban nagytőkéseket érintő kinevezés történt,¹⁰² melyeknél mellékes, a felségelöterjesztésben meg sem említett tény volt a jelölt izraelita vallása, még ha, mint Kornfeld Zsigmond a Pesti

⁹⁸ A hitközség hivatalban levő elnöke, Wahrmann Mór országgyűlési képviselő volt.

⁹⁹ M. E. 1896-17316., lelőhelye: MNL OL K 26. 378. cs. 1896-17177.

Halász Sándor újságíró, jogász, közgazdasági szakíró a *Magyar Zsidó Szemlé*ben így méltatta a tudós Hirschler és a földbirtokos Sváb főrendiházi taggá kinevezését: „Nem a vallási elfogultság jelképezője – aminőnek a rabbi szokták teljesen alaptalanul tekinteni – sem a kozmopolita szellemű és rideg egoizmustól áthatott üzletember – aminőnek eddig túlnyomóan a zsidót tartották – ül ott a törvényhozó testületben, hanem az egész ország két nagy érdekét képviselő két zsidó tag, akiknek jelenléte minden okadatnál hathatósabban cáfolja meg azt a balhitet, hogy a zsidóság nem alkalmazkodott a viszonyokhoz, hogy a szabadság föltételeivel élni nem tudott vagy nem akart s hogy megmaradt egyoldalúságában”. Halász 1885: 464.

¹⁰⁰ M. E. 1906-415., lelőhelye: MNL OL K 26. 724. cs. 1907-XLI-1895.

¹⁰¹ M. E. 1906-503., lelőhelye: MNL OL K 26. 594. cs. 1904-III-5488.

¹⁰² Kornfeld Zsigmond 1901-ben, Hatvany-Deutsch Sándor 1903-ban, Hatvany-Deutsch József és Ullmann Adolf 1910-ben, Herzog Péter 1911-ben, Hatvany-Deutsch Béla 1914-ben, Weiss Manfréd 1915-ben. Izraelita vallású volt rajtuk kívül Singer Zsigmond hírlapíró, és Heltai Ferenc jövőendő főpolgármester, akik 1912-ben, illetve 1913-ban nyertek kinevezést.

Izraelita Hitközségben, jelentős pozíciót töltött is be a felekezet világi vezetésében.¹⁰³ Ezek a kinevezések részben a zsidóság érintett csoportja előrehaladott asszimilációjának, részben a Munkapárt nagytőkés kapcsolatainak voltak köszönhetőek.¹⁰⁴

Az izraeliták aránya magas volt az új tagok között (az 1885 és 1896 közötti időszakot kivéve), az összes kinevezett tag között pedig meghaladta a 8%-ot, amely némileg felülmúlta a felekezet magyar nemzetiségen belüli arányát (1910-ben 7%), az országos arányt (1890-ben 4,7%, 1910-ben 5%) pedig több mint három százalékponttal meghaladta.

Más, a főrendiházban egyházi vezetőik által amúgy is képviselt felekezeteknél csak esetleges próbálkozásokat találunk arra, hogy „az egyes hitfelekezetek is méltányos számban legyenek a törvényhozás e házában is képviselve”.¹⁰⁵ Mégis megfigyelhetők bizonyos tendenciák. A római katolikus vallásúak aránya mindvégig a legmagasabb volt. 1885-ben a kinevezett tagok kétharmada tartozott ehhez a felekezethez, és az új tagok között az utolsó időszakot kivéve mindvégig a római katolikusok voltak abszolút többségben. Az 1885 és 1918 között kinevezett összes főrend között a római katolikusok aránya (59,5%) jelentősen meghaladta a felekezet országos arányát (1890-ben 48%, 1910-ben 49,3%), illetve kis mértékben a magyarságon belüli arányát (1910-ben 58,7%) is. A képviselőházban, amely a kinevezett tagok egyik fő utánpótlási bázisa volt,¹⁰⁶ a korszakban a római katolikus honatyák voltak túlsúlyban: a képviselők mintegy 70%-ának felekezeti hovatartozása ismert, ezeknek 58,7%-a volt római katolikus.¹⁰⁷ Az 1885 és 1918 között főrendiházi taggá kinevezett volt képviselők között még ennél is magasabb arány (64,3%) tapasztalható. Ez az arány azonban a vizsgált időszakon belül nem volt állandó. Az 1885-ben élethossziglani tagságban részesült volt képviselőknek több mint kilenctizede római

¹⁰³ A képviselőtestület tagja, majd elöljáró, később elnökhelyettese volt.

¹⁰⁴ Vessd össze az 1910 és 1918 közötti nemesítések magas számával. McCagg 1972: 121.

¹⁰⁵ M. E. 1896-17316., lelőhelye: MNL OL K 26. 378. cs. 1896-1717.

¹⁰⁶ Az 1885 és 1918 között kinevezett főrendek több mint harmada töltött be korábban képviselői mandátumot.

¹⁰⁷ A dualizmus kori képviselőházak felekezeti összetételének átfogó vizsgálatát Pap József végezte el, elsőként 2016-ban megjelent tanulmányában. Cáfolta azt a korábbi szakirodalomban (pl. Schönbaum–Schwarcz 2005: 117., Ilonszki 2009: 55–58.) szereplő nézetet, hogy a honatyák között a római katolikusok alul-, a protestánsok felülreprezentáltak voltak. Kutatási eredményei ugyancsak cáfolják azt (a tanulmányunk korábbi változatában magunk által is hivatkozott) megállapítást, hogy a parlamenti képviselők többsége protestáns vallású volt (Katus 2012: 493.). Jelen tanulmányunkban a képviselőház felekezeti összetételére vonatkozó adatok Pap Józsefnek az ismert felekezetű képviselők vallási megoszlására vonatkozó adatsorából származnak.

katolikus vallású volt. A következő évtizedekben a főrendiházi taggá kinevezett egykori honatyák körében a felekezethez tartozók aránya ennél jóval alacsonyabb volt (73,3% és 41,7% közötti). 1918 elején a volt képviselő kinevezett tagok 58,8%-a volt római katolikus.

Református volt 1885-ben a harminc kinevezett tag közül négy, ami csekély mértékben alatta maradt a reformátusok 1890. évi 14,6%-os országos arányának. Feltetelezésünk szerint a református Tisza 1885-ben, amikor a kinevezésekre fokozott figyelem irányult, óvakodhatott attól, hogy előnyben részesítse a protestánsokat. Különösen, hogy a miniszterelnök a törvényjavaslat benyújtása előtt Ferenc József észrevételére kénytelen volt leszállítani a református felekezetek tisztségüknél fogva képviselő főrendek számát.¹⁰⁸ A később kinevezett élethossziglani tagok között a reformátusoknak a kezdetinél mindig magasabb volt az aránya, aminek eredményeképpen 1918-ban már a kinevezett tagok több mint ötöde volt református. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a vezető állami tisztségeket (bár pontos számadatokkal nem rendelkezünk) az összlakossághoz viszonyított számarányukat meghaladó mértékben töltötték be protestánsok.¹⁰⁹ A főrendiházban örökös tagsággal rendelkező családok között csak kevés reformátust találunk, így az új kinevezett tagok között a reformátusoknak az országos átlagot meghaladó aránya akár ezzel, illetve a főrendiház tagságának vallási megoszlásával is indokolható volt, vagy lett volna. Az 1885 és 1918 között élethossziglani főrendiházi taggá kinevezett személyek közül azoknak, akik korábban országgyűlési képviselők voltak, negyede református volt. Ez az arány magasabb volt a felekezet lakosságon belüli arányánál (1890-ben 14,6%, 1910-ben 14,3%), de nagyjából megegyezett a reformátusok magyarságon belüli arányával (1910-ben 25,8%), és néhány százalékponttal meghaladta a reformátusok arányát az országgyűlési képviselők körében (1848 és 1918 között 21,8%). A református felekezetű volt képviselők aránya a kinevezett főrendek között nem volt állandó. 1885-ben közöttük még egyetlen református vallású sem volt, és az 1886 és 1896 között tagságot nyert 15 volt képviselő között is mindössze egy. A következő évtizedekben azonban arányuk az élethossziglani kinevezést nyert volt képviselők között elérte vagy meghaladta a 40%-ot. 1918 elején a kinevezett tagok sorában helyet foglaló volt honatyák több mint harmada református volt.

Az evangélikusok aránya az újonnan kinevezettek között – az 1896 és 1906 közötti időszakot kivéve – minden egyes korszakban magasabb volt, mint országos szinten. Különösen a főrenddé kinevezett katonák körében voltak erőteljesen reprezentálva (az 1885 és 1918 között kinevezett 14 személyből öt), de az egyetemi

¹⁰⁸ M. E. 1883-3131., lelőhelye: MNL OL K 26. 195. cs. 1883-1004.

¹⁰⁹ Bucsay 1985: 210.

tanárok és a bankárok körében is jelentős súlyt képviseltek. Arányuk a főrendiházi tagságot nyert volt képviselők körében (5,4%) viszont alatta maradt a felekezet képviselőházi reprezentáltságának (1848 és 1918 között 11,3%). Az ortodox és a görögkatolikus vallásúak az országos 10%-ot meghaladó részesedésével szemben a főrendiház élethossziglani kinevezést nyerő tagjai között 1-2%-ot tettek csupán ki, ami összefüggött a kormányzat főrendiházzal kapcsolatos nemzetiségi politikájával.

Nemzetiségi összetétel

Ahogy az első kamarában a kormánypárti képviselők sorában alacsony volt a nemzetiségi származású képviselők száma,¹¹⁰ úgy a mindenkori magyar kormány csak kevésbé jutalmazott nemzetiségi vezetőket magyarhűségükért élethossziglani főrendiházi tagsággal. A kormány egyedül a horvátországi horvátok képviselőjére fordított némi figyelmet. Ismeretes, hogy a horvátok a főrendiházi tagság terén egyébként is előnyt élveztek a többi nemzetiségekkel szemben, a szábor által delegált három képviselő révén. 1885-ben az élethossziglan kinevezett tagok sorában egy horvát, a turmezei nemesi eredetű Mixich Kálmán kapott helyet. Amikor 1892-ben Kluen-Héderváry Károly bár Ferenc József koronázásának 25. évfordulója alkalmával javaslatot tett két horvátországi személy (közülük az egyik, Cseh Ervin erdélyi származású magyar) élethossziglani főrenddétörténő kinevezésére, gr. Szapáry Gyula miniszterelnök a bár kérését a kinevezhető csekély számára hivatkozva elutasította.¹¹¹ 1895 elején viszont br. Bánffy Dezső miniszterelnök volt az, aki (feltehetően az uralkodó bizalmának megnyerésére irányuló taktikája részeként) felajánlotta a bárnak, hogy tegyen javaslatot a három megüresedett főrendiházi helyre. Mivel a bár a megszabott szűkös határidő lejártáig nem tudott a Bánffy által támasztott

---

¹¹⁰ Pontos adatok erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre. Egyfelől arról olvashatunk, hogy „a kormánypárt soraiban [...] mindig találkozunk egy tucat román és szerb földbirtokossal, volt megyei vagy állami tisztviselővel, pappal vagy ügyvéddel” (Katus 1978: 1015.), valamint hogy a szászok részéről folyamatosan 13-14, a kormánypárttal együttműködő képviselő ült a képviselőházban (Egry 2003: 121–122.). Másfelől a téma egy másik kutatója az 1901 és 1910 közötti országgyűlési almanachok életrajzainak vizsgálatából azt szűrte le, hogy „több tucat” nemzetiségi képviselő volt a nem nemzetiségi pártok (jórészt a kormánypárt) soraiban (Schönbaum 2005: 82.).

Bármelyik adatot tekintjük is: a nemzetiségi képviselők aránya alacsony volt a 250-300 fős kormánypárti frakción belül, akár a nemzetiségi lakosság arányához viszonyítjuk, akár ahhoz, hogy a Szabadelvű Párt a bázisának számító etnikailag kevert választókerületek közül mintegy száz nemzetiségi többségű volt.

¹¹¹ M. E. 1892-1195., lelőhely: MNL OL K 26. 299. cs. 1892-1195.

szempontoknak megfelelő horvátországi jelölteket előterjeszteni, az ügy lekerült a napirendről.¹¹² Csak Mixich halála után, 1906 végén került Josipovich Imre (Imbro Josipović) személyében horvát az élethossziglan kinevezettek közé. Josipovich korábban „határozott unionista szellemben” politizáló országgyűlési képviselő,¹¹³ majd horvát–szlavón miniszter volt, 1905-ben együttműködött az ellenzéki koalícióval, amikor az kapcsolatot keresett a horvát ellenzékkal, fia, Josipovich Géza pedig a koalíciós kormány horvát–szlavón minisztere volt.¹¹⁴ 1908-ban a báni tisztség alól frissen felmentett Rakodczay Sándor, aki egyébként soproni születésű magyar volt, majd már Josipovich halála után, 1914-ben Tomassich Miklós (Nikola Tomašić) jogtudós, volt képviselő, bán és miniszter került be az élethossziglani tagok közé. A horvátországi horvátok megkülönböztetett kezelése speciális helyzetükkel magyarázható. Ez volt a Magyar Korona országainak egyetlen idegen ajkú népcsoportja, amelyet a magyar kormányzat politikai nemzetként elismert, és amelynek még ellenzéki mozgalmai is többnyire az 1867–1868-as rendezés alapjául szolgáló történeti és közjogi elvek mentén politizáltak.

A szerb és a román nemzetiség esetében a kormányzat többnyire elégségesnek tartotta az ortodox és a görögkeleti egyházi vezetők, esetleg néhány örökös tag által történő főrendiházi képviseltetésüket. Legfeljebb egy-egy, természetesen a fennálló közjogi viszonyokkal szemben lojális személy kinevezésére került sor. A szász nemzetiségű Carl Wolff kinevezéséről dolgozatom más pontján foglalkoztam.

Élethossziglan kinevezett tagok a főrendiház tisztségviselői között

Az 1885. évi VII. törvénycikk 15. §-a értelmében a főrendiház elnökét és két alelnökét a miniszterelnök előterjesztésére az uralkodó nevezte ki, jegyzőket és háznagyot saját tagjaiból titkos szavazással maga a ház választott. A ház 1885 és 1918 közötti tíz elnökének többsége örökös tag volt, csak egy élethossziglan kinevezett tagot találunk köztünk. Tóth Vilmos, aki 1871–73-ban belügyminiszter, majd másfél évtizeden keresztül a közös legfőbb számvevőszék vezetője volt, 1896 és 1898 között állt a főrendiház élén. A husz alelnök közül is csupán kettő került ki az élethossziglani tagok közül: Daruváry Alajos, a királyi kúria nyugalmazott másodelnöke és Ernuszt Kelemen, egykori országgyűlési képviselő. A ház jegyzőinek feladatköre az idők folyamán a

¹¹² M. E. 1895-180., lelőhelye: MNL OL K 26. 338. cs. 1895-180.) – Köszönöm ifj. Bertényi Iván segítségét az esemény háttérének tisztázásához.

¹¹³ M. E. 1906-5197., lelőhelye: MNL OL K 26. 594. cs. 1904-III-5488.

¹¹⁴ Dolmányos 1976: 187.

háznagyi hivatal kialakulásával párhuzamosan szűkült. Korszakunkban a főrendek ülészakonként nyolc-nyolc jegyzőt választottak, akik két fős váltásokban a jegyzőkönyv szerkesztésén és hitelesítésén kívül az ülések lebonyolításában működtek közre (iratok felolvasása, szólásra jelentkezők regisztrálása és felszólítása, szavazatok összeszámlálása). 1884 és 1918 között a jegyzői kar nyolcada volt élethossziglani tag. A főrendiház működése szempontjából fontos, rendszeres elfoglaltsággal járó, és fizetéssel honorált háznagyi tiszttel az örökös jogon tag gr. Szapáry István, később választott tagok, br. Nyáry Jenő, majd br. Rudnyánszky Antal látták el.

A főrendiház bizottságai és az élethossziglan kinevezett tagok

Az országgyűlés kamarák több száz fős plenáris ülései nem voltak képesek a törvényhozási folyamat minden részének önálló intézésére. Az érdekek egyeztetése, a szakmai vonatkozások részletes megtárgyalása, a parlament elé kerülő ügyek előkészítése kisebb szervezeti egységekben hatékonyabban történhetett. Ezek egyik formája a szakbizottsági rendszer volt.¹¹⁵ Egyes ismétlődő adminisztratív háttér munkák szintén nem voltak a plenáris ülések keretében elvégezhetőek. Már a felsőház 1848. évi ideiglenes rendszabályai lehetőséget adtak arra, hogy a ház saját kebeléből bizottmányokat alakítson „titkos szavazás útján, oly számban, minőben a tárgyakhoz képest szükségesnek véli”. A házszabályok ekkor még név szerint csak az igazolóbizottságot említették.¹¹⁶ 1848–1849-ben ezen, valamint a felirati bizottságon kívül ad hoc, egy-egy törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottságok működtek, illetve egyes bizottságok több eltérő szakterülethez tartozó törvényjavaslat megvitatására is megbízást kaptak. A főrendiházban, a képviselőházhoz hasonlóan, az állandó szakbizottságok 1867–1868-ban jelentek meg.¹¹⁷ A főrendiházban ekkor három szakbizottság (pénzügyi, közjogi és törvénykezési, kereskedelmi és közlekedésügyi) létezett. Ezek gyakorlati működése azonban a tagok érdektelensége miatt akadozott.¹¹⁸ A főrendiházban a reform után is megmaradt a jogosultsága a bizottsági rendszernek. Az 1886-ban elfogadott házszabályok¹¹⁹ a trónbeszédre adandó válaszfelirat szerkesztésére kiküldött bizottság¹²⁰ mellett hét állandó bizottságot említenek:

¹¹⁵ Szente 1994: 292.

¹¹⁶ Főrendiházi házszabályok, 1848: 6. 2. §

¹¹⁷ A képviselőházi házszabályban azonban csak 1874-től szerepeltek a bizottságok az osztályok alternatívájaként. Pesti 2002: 199–203.

¹¹⁸ Lásd Lipthay Béla felszólalását: Főrendiházi Napló 1881–1884. 1. kötet 36. 1881. november 30.

¹¹⁹ Főrendiházi házszabályok, 1886.

¹²⁰ Már a főrendiház 1848. évi házszabályának 58. §-a kimondta, hogy a két ház külön válaszfel-

az igazoló, a mentelmi, a gazdasági, a naplőhitelesítő bizottságot, valamint a három szakbizottságot. A gazdasági és a mentelmi bizottságot az egész országgyűlés tartására, a többi bizottságot egy-egy ülőszakra választották. A mentelmi bizottság általános, a többi viszonylagos szavazattöbbséggel jött létre. A tagok számát a főrendiház esetről esetre határozta meg. A szakbizottságok létszáma az évek folyamán megkétszereződött, és 1916-ban már meghaladta a 40 főt. Az élethossziglan kinevezett tagok a vizsgált években a bizottsági helyek negyedét töltötték be, ez csaknem kétszerese volt a tagságon belüli arányuknak. A kinevezett tagok kétharmada volt tagja valamely bizottságnak, minden harmadik-negyedik élethossziglani tag egyidejűleg több bizottságban is részt vett.¹²¹ Megfigyelhető, hogy a bizottsági választáskor a ház figyelembe vette a tagok foglalkozását: az írók többnyire a választfelirati, a bírók, jogtudósok az igazoló, a mentelmi, valamint a közjogi és törvénykezési bizottságba kerültek, az üzletemberek (kereskedők és bankárok), valamint a közgazdászok a közgazdasági és a pénzügyi bizottságba. Jelentős volt az élethossziglani tagok aránya a szakbizottságok, valamint a gazdasági és a naplőbíró bizottság tagjai között. Utóbbi feltehetően összefüggött azzal, hogy a főrendiház üléseit az örökös tagokét meghaladó mértékben látogatták.

A főrendiházi bizottságok elnökeit és jegyzőit – a gazdasági bizottság, melynek elnöke a házelnök volt, kivételével – maguk a bizottságok választották. Gyakori volt az ismételt megválasztás. 1885 és 1918 között a bizottsági elnökök körében valamivel magasabb volt az élethossziglani tagok aránya, mint az összes tag között. A felirati, a mentelmi, a közgazdasági, a pénzügyi bizottság elnökei között azonban egyetlen élethossziglan kinevezett tagot sem találunk, ezek élén általában arisztokrata vagy római katolikus főpap állt. Gaál Jenő élethossziglani tag, több bizottság jegyzője visszaemlékezése szerint azonban a főurak nagy része helyett az elnöki iroda készítette el a bizottsági jelentéseket.¹²² A bizottsági jegyzők között magas, 40% volt az élethossziglani tagok aránya.

íratot készít a trónbeszédre. Főrendiházi házszabályok, 1848: 16.

¹²¹ Vizsgált időpontok: 1886, 1896, 1906, 1907 és 1916 eleje, a felirati bizottságnál: 1887, 1896, 1901, 1906, 1910.

¹²² Gaál 1932: 185.

Aktivitás a főrendiházban

A főrendiház ülésein történt név szerinti szavazások vizsgálata segít annak megítélésben, hogy a kormány által hangoztatott módon valóban az élethossziglan kinevezett tagok voltak-e a főrendiház legaktívabb tagjai,¹²³ valamint annak eldöntésében, hogy alapvetően a kormány érdekeit képviselték-e. A főrendiház házszabályai szerint név szerinti szavazást tíz tag kérelmére volt köteles elrendelni a házelnök. 1885 és 1918 között 36 olyan esetet találunk, amikor ismerjük a név szerinti szavazáson leadott voksokat. Az élethossziglan kinevezett tagok aktivitása ingadozott, de mindvégig magasabb volt a többi tagokénál. Különösen aktívak voltak az egyházpolitikai viták idején – egyébként a 36 vizsgált szavazás közül 22 erre az időszakra esett –, amikor is a kinevezett tagoknak legalább háromötöde részt vett a név szerinti voksolásokon. A kinevezett tagok egy-két esettől eltekintve tömegesen a kormány érdekében szavaztak. A szavazások ötödénél az élethossziglani tagok jelentették a mérleg nyelvét, szavazataik nélkül a kormány álláspontja kisebbségbe került volna.

A törvényhozási munka szakmaisága

Gerald Stourzh az osztrák *Herrenhaus* intézményének jelentőségét az ott folyó munka szakmai tárgyyszerűségében látja, amit elsősorban élethossziglani tagjai érdemének tekint.¹²⁴

Vajon a magyar főrendiházban is betöltötték a kinevezett tagok ilyen, az intézmény karakterét meghatározó szerepet? A bizottságokban elnökként, jegyzőként betöltött szerepükről már volt szó. A szakszerű javaslatok a politikai megfontolással szemben azonban alul maradhattak a bizottsági munkában és a plénumon is. Ezt példázza Ghyczy Kálmán esete 1887-ben. Ghyczy Kálmán, aki a főrendiházi tagságot 1880-ban visszautasította, mert nem remélte, hogy a főrendiházat, „ezen holttestet” életre „galvanizálhatja”,¹²⁵ 1885-ben elfogadta élethossziglani kinevezést. A főrendiházban többször felszólalt a pénzügyek hibás kezelését bírálva, 1887-ben a képviselőválasztási küzdelem egyik fő témájává vált ez. Ghyczy Kálmán 1886–1887

¹²³ MNL OL K 26. 314. cs. 1893-2985.; M. E. 1909-4991., lelőhelye: MNL OL K 26. 594. cs. 1904-III-5488.

¹²⁴ „Was dem Herrenhaus an politischen Gewicht fehlte, gewann es – häufig – durch die Autorität der Sachlichkeit, der fachlichen Kompetenz. Diese Kompetenz gewann es aber in erster Linie durch Berufungen auf Lebenszeit.” Stourzh 1965: 101.

¹²⁵ Ghyczy emlékiratát idézi: Szigeti 2012: 323. Tisza Kálmán miniszterelnök feltehetően a koronaöri méltóságot ajánlotta fel Ghyczynek.

telén az állami zárszámadás korszerűsítésére terjedelmes javaslatot készített, amit azonban a főrendiház pénzügyi bizottsága nem fogadott el, ezért Ghyczy különvéleményként terjesztette a főrendiház elé. A főrendiházi plenáris tárgyaláson Tisza Kálmán miniszterelnök Ghyczy határozati javaslatának elfogadása ellen szólalt fel, mert az szerinte elítélte a Számvevőszék eljárását. Ghyczy tervezetének mindössze annyi eredménye lett, hogy a miniszterelnök megígérte, hogy tanácskozást hív össze a zárszámadás szerkezetének felülvizsgálatára. Tisza azonban Ghyczy azon javaslatára, hogy össze kellene állítani az államadósságok részletes és hiteles jegyzékét, nem reflektált. Ghyczy javaslata a főrendiház plénumon nem képezte eszmecsere tárgyát. A vitában mindössze egyetlen főrend, gr. Zichy Nándor örökös tag szólalt fel, aki azt javasolta, hogy a főrendiház fogadja el a zárszámadást, ugyanakkor határozatban utasítsa a kormányt, hogy mielőbb hívja össze az említett szakmai tanácskozást. A főrendiház elfogadta a zárszámadást, azonban utasítás helyett beírta a miniszterelnök ígéretével.¹²⁶ Tisza a zárszámadás ügyében 1887 őszére valóban szakmai ankétot szervezett,¹²⁷ az állami számvitel szabályainak törvénybe foglalása azonban még tíz évig váratott magára.¹²⁸

Ezt a példát egyedi jelenségnek is tarthatnánk, azonban figyelemre méltó, hogy a főrendiházi törvényhozási munka szakszerűségét kiemelő értékeléseket nem olvashatunk sem a kortársak, sem a későbbi értékelők tollából.

Összegzés

A kinevezett főrendek számának, összetételének és a név szerinti szavazások vizsgálatából egyaránt az derül ki, hogy a kormányok kihasználták a főrendiház befolyásolására az élethossziglani tagságban rejlő lehetőséget. A magyar országgyűlés második kamarája ebben a vonatkozásban távol állt attól, amit gr. Apponyi Albert a főrendiházi reform tárgyalása során kíváncsisággal megfogalmazott: legyen a főrendiház a „pártabszolutizmus”, „többségi önkénnyel” szembeni korrektívum.¹²⁹ 1885-ben a kabinet a kinevezéseket a főrendiházi reform hatásának enyhítésére is felhasználta, a cenzust nem teljesítő főnemesek, az erdélyi regalisták leszármazottai, valamint

¹²⁶ Szigeti 2012: 324–325. Ghyczy 1887. április 30-i keltezésű különvéleménye: Főrendiházi Irományok 1884–1887. 7. kötet 255–267. 461. szám, Tisza Kálmán miniszterelnök és gr. Zichy Nándor hozzászólása: Főrendiházi Napló 1884–1887. 3. kötet 109–120. 1887. május 16.

¹²⁷ Az ankétról Ghyczy Kálmán betegsége miatt távol maradt, de előzetes észrevételeit írásban eljuttatta Tiszához. Szigeti 2012: 330.

¹²⁸ 1897. évi XX. törvénycikk (az állami számvitelről).

¹²⁹ Képviselőházi Napló 1884–1887. 4. kötet 134. 1885. február 13.

a főispánok vonatkozásában. A kormány a megvalósult reformot egy másik ponton, az izraelita felekezet főrendiházi képviselőjének elmaradását tekintve, szintén az élethossziglani kinevezés segítségével korrigálta. A magyar kormányok nemzetiségi politikájának szimbolikus kifejeződéseként is felfogható, hogy a nemzetiségek közül egyedül a horvátok voltak folyamatosan, ámbár csekély számban képviselve a kinevezett tagok között.

Az élethossziglani kinevezésre kiválasztásnál számos szempont érvényesült: felekezeti szempont (különösen az izraelita felekezet esetében), politikai vagy szociális tevékenység (jótékonykodás) jutalmazása, kormányzati általános vagy ágazati szakmai tapasztalat, törvényhozási tapasztalat és konkrét politikai szolgálat „díjazása” (választáskor a kormánypárt anyagi támogatása), reprezentációs szempontok (főrendiházi tagság mint kitüntető cím nagykövet vagy udvari méltóság részére). Bár a kinevezések során a kormányok sokáig a nemesi származású személyeket részesítették előnyben, polgári származású jelölteknek is volt lehetőségük, hogy ezen az úton a főrendiházba kerüljenek. Ez a tendencia 1910 után erősödött fel, ami összefüggésbe hozható a munkapárti kormány és a tőkés gazdasági elit közötti politikai szövetséggel, valamint a háborús konjunktúrával. Az élethossziglani főrendiházi tagság a zsidó eredetű nagypolgárság egy része számára elvben lehetővé tette az átjárást az üzleti életből a közzolgálat és a politikai élet területére.¹³⁰

---

¹³⁰ A nem áttért zsidó nagyvállalkozók átjárási lehetőségének hiányát hangsúlyozza: Silber 2005: 91.